

ΟΙ ΙΔΕΕΣ
ἀριθμ. 6

Κράτος και θρησκευτική συνείδηση

1. -- G.W.F. Hegel: «Πώς μιά ηθική ή θρησκευτική κοινότητα αναπτύσσεται σε κράτος» [1795-6]
2. -- Ludwig Feuerbach: «Προσωρινές θέσεις για τή μεταρρύθμιση τής φιλοσοφίας» [1842]
1. -- Karl Marx: «Γιά τό 'Εβραϊκό ζήτημα» [1843]

HEGEL - FEUERBACH - MARX

ΚΡΑΤΟΣ
ΚΑΙ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

Μετάφραση
ΣΤΕΦ. ΡΟΖΑΝΗ - ΡΕΝΑΣ ΚΟΣΣΕΡΗ - ΓΕΡ. ΑΥΚΙΑΡΔΟΠΟΥΛΟΥ

Β' ΕΚΔΟΣΗ

Α' ΕΚΔΟΣΗ, 1978
Β' ΕΚΔΟΣΗ, 2000

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΡΑΣΜΟΣ, Μαυρομυιάλη 133, 11472, Αθήνα, τηλ. 6436676

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΡΑΣΜΟΣ

Τό κείμενο τοῦ Μάρξ μεταφράστηκε ἀπό τήν ἔκδοση Marx: Early Writings, Penguin - New Left Review (μετφ. Gr. Benton) καί ἀποτελεῖ κριτική τῶν ἐργασιῶν τοῦ Μπάρουρ Τό Ἑβραϊκό ζήτημα, (Μπρούνσβικ 1843) καί Ἡ Ικανότητα τῶν σημερινῶν Ἑβραίων καί Χριστιανῶν νά γίνουν ἐλεύθεροι (Ζυρίχη, 1843). Στό Ἑβραϊκό ζήτημα (1843) ὁ Μάρξ ἐξειδικεύοντας τή γενική ἀντίληψη γιά τήν προτεραιότητα τῆς «ἄλλης» ἐναντι τῆς «ιδέας» ὑποστηρίζει τή θέση ὅτι ἡ σκλαβιά τῶν ἀνθρώπων δέν προκύπτει ἀπό τή θρησκεία τους ἀλλά ἡ θρησκεία τους ἀπό τή σκλαβιά τους: ἡ κριτική τῆς θρησκείας ἔπρεπε νά μετατραπεί σέ κριτική τῆς κοινωνίας καί τοῦ κράτους. Ἐδῶ συγκεκριμένα ὑποστηρίζει πῶς οἱ θρησκευτικές ιδέες (τόσο τοῦ ἰουδαϊσμοῦ ὅσο καί τοῦ χριστιανισμοῦ) δέν λαμβάνονται ἀπό τό ἰδεατό «χριστιανικό κράτος» (ἢ τό «ἐλλήλις κράτος») πού εἶναι ὁ στόχος τῆς κριτικῆς τοῦ Μπάρουρ, ἀλλά ἀπό τό κράτος ἰσχυρῶς ἐκείνο πού ὁ Μπάρουρ ἀποδέχεται καί πού εἶναι τό ὑπαρκτό κράτος: τό συνταγματικό κράτος, τό κράτος τῶν «δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ πολίτη», τό κράτος πού ἐγκαθιστᾷ τόν δυνάστη τοῦ ἀνθρώπου σέ ἰδιωτικό καί σέ δημόσιο, σέ «ἄτομο» καί σέ «πολίτη» —σέ ἄνθρωπο τοῦ «Θεοῦ» καί σέ ἄνθρωπο τοῦ «Καίσαρα». Ἡ θρησκεία δέν εἶναι τό αἶτιο ἀλλά τό ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ διχασμοῦ— εἶναι ἡ βαθύτερη κρυφή τοῦ ἀλλοτριωμένου, ἐξατομικευμένου ἀνθρώπου πού μέ τή θρησκεία υπερβαίνει φαντασιακά τόν δυνάστη του. Ἡ συνέχεια αὐτῆς τῆς σύλληψης θρῆσκειται διατυπωμένη ἀδρά στήν περίφημη φράση ἀπό τήν Κριτική τῆς ἑγελιανῆς φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου (1843-1844): «Ἡ θρησκεία εἶναι ὁ στεναγμός τοῦ καταλιεζόμενου πλάσματος, ἡ καρδιά τοῦ ἀκαρδου κόσμου».

G.W.F. HEGEL

ΠΩΣ ΜΙΑ ΗΘΙΚΗ Ἡ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΝΑΠΤΥΣΣΕΤΑΙ ΣΕ ΚΡΑΤΟΣ
[1796]

Στήν ἀστική κοινωνία τίθενται ὑπό ἀμφισβήτηση μόνον τά καθήκοντα ἐκεῖνα τά ὁποῖα ἀπορρέουν ἀπό τά δικαιώματα τοῦ ἄλλου, καί τά μόνα καθήκοντα πού τό κράτος εἶναι σέ θέση νά ἐπιβάλλει εἶναι τῆς τάξεως αὐτῆς. Τό δικαίωμα τοῦ ἄλλου πρέπει νά ὑποστηρίζεται ὡστόσο, εἶναι δυνατόν γιά ἠθικούς λόγους νά ἐπιβάλλω στόν ἑαυτό μου τό καθήκον νά τό σέβεται, ἢ ὄχι. Στήν τελευταία περίπτωση, γίνομαι ἀντικείμενο βίας μεταχειρίσεως ἀπό τό κράτος, ὡς νά ἦμουν ἕνα ἀπλό φυσικό ἀντικείμενο. Τό δικαίωμα τοῦ ἄλλου πρέπει πρῶτα νά ἀποδειχθεῖ πρῶν προκύψει τό καθήκον τοῦ σεβασμοῦ του. Ἐνας πολύ εὐσυνείδητος ἄνθρωπος πιθανόν νά τείνει νά ἀρνηθεῖ ὡς ἔγκυρες τίς αξιώσεις κάποιου ἄλλου σχετικά μέ τό σύνολο τῶν δικαιωμάτων του, μέχρις ὅτου ὁ ἄλλος τά ἀποδείξει. Ὅμως, ἀφ' ἧς στιγμῆς πεισθεῖ γιά τό δικαίωμα τοῦ ἄλλου, θά ἀναγνωρίσει ἐπίσης τό καθήκον τῆς ἰκανοποιήσεως τῶν αξιώσεων τοῦ ἄλλου, καί αὐτό θά τό πράξει μέ τή δική του σύμφωνη γνώμη χωρίς οἰαδήποτε δικαστική ἀπόφαση νά ἐπιφέρει τοῦτο τό ἀποτέλεσμα. Παρά ταῦτα, ἡ ἀναγνώριση ὅτι ἔχει αὐτό τό καθήκον ἀπορρέει μόνον ἀπό μίαν ἀναγνώριση τοῦ δικαιώματος τοῦ ἄλλου.

Ὡστόσο, ὑπάρχουν ἐπίσης ἄλλα καθήκοντα τά ὁποῖα δέν ἀπορρέουν ἀπό τό δικαίωμα τοῦ ἄλλου, π.χ. τό καθήκον τῆς φιλανθρωπίας. Κάποιος πού δυστυχεῖ δέν ἔχει *prima facie* δικαίωμα πάνω στό πορτοφόλι μου ἐκτός ἐάν υποθέσουμε πῶς ἐγώ θά ὀφείλα νά θεωρῶ ὡς καθήκον μου τήν ὑποστήριξη τοῦ

Τὸ κείμενο τοῦ Φόβερμαχ μεταφράστηκε ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν Ludwig Feuerbach/Ministères philosophiques, Presses Universitaires de Fribourg, 1960 (ἰσφ. L. Allusser).

δυσὸν τοῦ Κίερ καὶ τῶν ὀρθολογιστῶν.
μερίδι 1795-96 ἀπὸ τὸ Χέλκελ ἀποκόμει ἀκόμα κατὰ τὴν ἐπι-
τὴν κριτικὴν ἐκτίμησιν καὶ τὰ δύο κείμενα περὶ τῆς ὑπερβατικῆς κατὰ τὴν
ἀναγκαῖα ἐνὸς σπουδαστοῦ. Τὸ κείμενο καὶ μεταφράστηκε εἶναι ἀπὸ
Χριστιανικῆς ἑφημερίδας, «Τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ» καὶ «Αἰο-
γεγονότα» τὰ ἀπὸ τῆς ἐκτίμησιν καὶ τῶν ἰσφ. «Η Βετικὸτητα τῆς
ἐπιτακτικῆς ἀποστολῆς ἀπὸ τὸ 1907 ἀπὸ τὸ παρὸν καὶ ὀφείλει οὐκ ἐπι-
Philadelphie. Ἀπὸ τὴν ὅλα κείμενα θεολογικὰ κείμενα τοῦ Χέλκελ καὶ
G.W.F. Hegel: Early theological writings, Univ. of Pennsylvania Press,
Τὸ κείμενο τοῦ Χέλκελ μεταφράστηκε ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν T.M. Knox:

κτικῆς τοῦ κειμένου (ἴσφ. τὸ ἑξῆς «ἐπιτακτικὸν ἔργον»)
καὶ τὸ ἐκείνου ὁ Μίττλ μεταφράστηκε τὴν κριτικὴν τῆς ὑπερβατικῆς ἀπο-
ἀλλοτριώσεως τοῦ ἀνθρώπου) καὶ τὸ κείμενο καὶ τὴν ἐπιτακτικὴν ἀποστο-
καὶ τὸ ἀνθρώπου ἀποκόμει μεταφράστηκε τῆς ὑπερβατικῆς («ὅτι εἶναι τὸ
ἀπὸ τῶν Μίττλ καὶ τῶν Ζίτλιν, καὶ τῆς ἀποκομῆς τοῦ Φόβερμαχ
καὶ τῆς μεταφράσεως κειμένου ἀπὸ τῆς ὑπερβατικῆς ἀποστολῆς
ἡ ἀποκομῆς τῆς ὑπερβατικῆς ἀποστολῆς καὶ τῶν κειμένων, ἀνδραγα-
ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἐπιτακτικῆς ἀποστολῆς καὶ τῆς ὑπερβατικῆς ἀποστολῆς
κείμενο τοῦ Χέλκελ εἶναι κατὰ τὴν ἀποκομῆς (1795-96) καὶ τὴν
ἐπιτακτικῆς ἀποστολῆς τῆς ἀποκομῆς τῆς ὑπερβατικῆς ἀποστολῆς. Βλ. καὶ τὸ
— ἀπὸ τῆς κριτικῆς ἀποστολῆς τοῦ 1840 καὶ τῆς ἐπιτακτικῆς ἀποστολῆς
ἀναφορῆς ἐπὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἀπὸ τῆς ἀποκομῆς μεταφράστηκε τῆς ἀποκομῆς
καποδοκίμιας. Ἡ ἔκδοσιν τῶν κειμένων ἀπὸ τῶν ἀποκομῆς καὶ τῆς
ἐπιτακτικῆς ἀποστολῆς ἀπὸ τῶν ἀποκομῆς τῆς ἀποκομῆς ἐπι-
δὲν εἶναι καὶ ἐπιτακτικῆς ἀποστολῆς καὶ τῶν ἀποκομῆς καὶ τῶν ἀποκομῆς
καὶ τῶν ἀποκομῆς ἀπὸ τῶν ἀποκομῆς καὶ τῶν ἀποκομῆς ἀπὸ τῶν ἀποκομῆς
Τὰ ὅλα αὐτῶν τοῦ ἐπιτακτικῆς ἀποστολῆς ἀπὸ τῶν ἀποκομῆς καὶ τῶν ἀποκομῆς

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ἀναξιοπαθούντος. "Όσον μέ ἀφορᾶ, τό καθήκον μου δέν ἐδράζεται ἐπί τοῦ δικαιώματός του· τό δικαίωμα του στή ζωή, στήν υγεία κ.λπ., ἀνήκει σ' αὐτόν ὄχι ὡς ἰδιαίτερο ἄτομο ἀλλά ἀπλῶς ὡς ἄνθρωπο (τό δικαίωμα στή ζωή τοῦ παιδιοῦ ἀνήκει στους γονεῖς του), καί αὐτό ἐπιβάλλει τό καθήκον τῆς συντηρήσεώς του, κ.λπ. ὄχι πάνω σέ κάποιο ἄλλο ἰδιαίτερο ἄτομο ἀλλά πάνω στό κράτος, ἤ ἐν γένει πάνω στό ἄμεσο περιβάλλον του. (Όσάκις ζητεῖται ἀπό ἕνα μεμονωμένο ἄτομο νά προσφέρει βοήθεια σέ μιά περίπτωση πενίας, συχνά ἀκοῦμε τή δικαιολογία ὅτι δέν μπορεῖ νά καταλάβει γιατί θά ὀφειλε νά κάνει κάτι τέτοιο· κάποιος ἄλλος μπορεῖ νά προσφέρει ἐξ ἴσου καλά ὅσο καί ἐκεῖνος. Προτιμᾶ νά συναινέσει σέ κάποια προσφορά μαζί μέ ἄλλους, ἐν μέρει βεβαίως διότι στήν περίπτωση αὐτή δέν θά εἶναι ἀναγκασμένος νά ἐπιμισθῆ μόνον αὐτός ὀλόκληρη τή δαπάνη, ἀλλά καί ἐν μέρει διότι αἰσθάνεται πῶς αὐτό τό καθήκον δέν πέφτει μόνον ἐπάνω του ἀλλά καί πάνω σέ ἄλλους). "Ἦνας φτωχός μπορεῖ νά ζητᾶ φιλανθρωπία ὡς δικαίωμα ἀπό μένα ὡς μέλος τοῦ κράτους· ἀλλά ἐάν τό ζητήσῃ ἀπό μένα προσωπικά, προβαίνει ἄμεσα σέ ἕνα αἴτημα στό ὅποιο θά ἔπρεπε νά προβεῖ ἔμμεσα μέσω τοῦ κράτους. Ὡς ἠθικό ὄν ὑπόκειμαι σέ μιά ἠθική προσταγή, ἐν ὀνόματι τοῦ ἠθικοῦ νόμου, νά ἐπιβάλω στόν ἑαυτό μου τό καθήκον τῆς φιλανθρωπίας. Σέ μένα ὡς ὄν προικισμένο μέ συμπαθητικές τάσεις ὁ ἐπαίτης δέν προβάλλει ἀπλῶς αἴτημα· ἐπιδρᾶ πάνω στή φύση μου διεγείροντας ἀπλῶς τή συμπάθειά μου.

"Ἡ δικαιοσύνη ἐξαρτᾶται ἀπό τόν σεβασμό πού ἔχω γιά τά δικαιώματα τῶν ἄλλων. Ἀποτελεῖ ἀρετή ἐάν αὐτό τό θεωρῶ ὡς καθήκον μου καί τό κάνω ἀξίωμα τῶν πράξεών μου, ὄχι διότι τό κράτος ἐτσι ἐπιτάσσει, ἀλλά ἀπλῶς διότι εἶναι ἕνα καθήκον, καί κατά συνέπεια εἶναι μιά ἀπαίτηση τοῦ ἠθικοῦ νόμου καί ὄχι τοῦ κράτους. Τό δεύτερο εἶδος καθηκόντων, π.χ. ἡ φιλανθρωπία εἶτε ὡς συνεισφορά στό φιλόπτωχο ταμεῖο εἶτε ὡς ἴδρυση νοσοκομείων, δέν μπορεῖ νά ἀπαιτηθεῖ ἀπό τό κράτος ἀπό μεμονωμένα ἄτομα κάτω ἀπό ἰδιαίτερες συνθήκες, ἀλλά μόνον ἀπό τούς πολίτες ἐν μισσε καί ὡς γενικό καθή-

κον. Ἡ φιλανθρωπία καθαρῆ καί ἀπλή εἶναι ἕνα καθήκον πού τό ἀπαιτεῖ ἡ ἠθικότης.

Ἐκτός τῶν καθηκόντων αὐτῶν ὑπάρχουν ἐπίσης καί ἄλλα τά ὁποῖα δέν ἀπορρέουν οὔτε ἀπό δικαιώματα σέ σχέση μέ μένα ὡς ἄτομο οὔτε ἀπό δικαιώματα σέ σχέση μέ τήν ἀνθρωπότητα ἐν γένει. Αὐτά διόλου δέν ἀπορρέουν ἀπό τά δικαιώματα τῶν ἄλλων. Ἀπλῶς τά ἔχω ἐπιβάλλει στόν ἑαυτό μου μέ τή θέλησή μου, καί ὄχι διότι ἐτσι ἐπιτάσσει ὁ ἠθικός νόμος. Στήν περίπτωση αὐτή τά δικαιώματα τά ὁποῖα ἀναγνωρίζω στόν ἄλλον ἀναγνωρίζονται ἐξ ἴσου σ' αὐτόν ἀπό τή δική μου ἐλεύθερη ἐκλογή. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους εἶναι τά καθήκοντα πού ἐλεύθερα ἐπιβάλλω στόν ἑαυτό μου εἰσερχόμενος σέ μιά κοινότητα τῆς ὁποίας οἱ σκοποὶ δέν ἀντιτίθενται πρὸς ἐκείνους τοῦ κράτους (ἐάν συνέβαινε κάτι τέτοιο, θά παρέβαινα τά δικαιώματα τοῦ κράτους). Ἡ εἰσδοχή μου σέ μιά τέτοια κοινότητα δίδει στά μέλη τῆς ὀρισμένα δικαιώματα πάνω μου· τά δικαιώματα αὐτά βασίζονται ἀπλῶς ἐπί τῆς ἐθελοντικῆς μου εἰσδοχῆς στήν κοινότητα καί μέ τή σειρά τους σχηματίζουν τή βάση τῶν ἐθελοντικῶς ἀποδεκτῶν καθηκόντων.

Τά δικαιώματα τά ὁποῖα παραχωρῶ σέ μιά τέτοια κοινότητα δέν μπορεῖ νά εἶναι δικαιώματα πού τό κράτος ἔχει ἐπάνω μου, διότι ἀλλιῶς θά ἀνεγνώριζα μιά δύναμη μέσα στό κράτος, ἡ ὁποία ἂν καί διαφορετικῆ ἀπό τό κράτος, παρ' ὅλα αὐτά θά εἶχε ἴσα δικαιώματα μέ αὐτό. Τό κράτος δέν μπορεῖ νά μοῦ ἐκχωρήσει ἐλευθερία νά παραχωρῶ σέ μιά κοινότητα τό δικαίωμα νά βγάξει δικαστικές ἀποφάσεις σχετικά μέ τή ζωή κάποιου ἄλλου, ἢ σέ περιπτώσεις ἀντιδικίας (ἂν καί, βεβαίως, εἶναι δυνατόν νά θεωρῶ τήν κοινότητα ὡς ἕναν φιλικῶς διαχειζόμενο διαιτητή στήν κρίση τοῦ ὁποίου ὑποτάσσομαι μέ τή δική μου ἐλεύθερη βούληση). Ὅμως μπορῶ νά παραχωρήσω σέ μιά τέτοια κοινότητα τό δικαίωμα νά ἐποπτεύει τήν ἠθική μου ζωή, νά μοῦ παρέχει ἠθική καθοδήγηση, νά ἀπαιτεῖ ἀπό μένα νά ἐξομολογοῦμαι τά σφάλματά μου, καί νά μοῦ ἐπιβάλλει ἀνάλογες τιμωρίες· ὥστόσο, τά δικαιώματα αὐτά μποροῦν νά διαρκέσουν τόσο μόνον ὅσο καί ἡ ἀπόφασή μου νά ἐπιβάλλω

αυτά πού οι θεϊες προσταγές απαιτούσαν, δηλαδή εξεπλήρωνε όλες τις νόμιμες απαιτήσεις και πέραν τούτου δέν θά μπορούσε νά φανταστεί ότι είχε όποιεσδήποτε άλλες υποχρεώσεις.

Ο Ίησούς σκόπευε στην άφύπνιση του ήθικου συναισθήματος, στην άσκηση έπιρροής πάνω στην πνευματική στάση. Για τον λόγο αυτό, μέ παραβολές ή άλλους τρόπους, έφερνε παραδείγματα δικαίων τρόπων δράσεως, ιδιαίτερα σέ αντίθεση μέ εκείνο πού π.χ. ένας καθαρά νομοταγής Λευίτης θά μπορούσε νά θεωρήσει τον έαυτό του υποχρεωμένο νά πράξει, και επαφίετο στά συναισθήματα των άκροατών του για ν' άποφασίσουν κατά πόσον ή πράξη του Λευίτη ήταν έπαρκής. Συγκεκριμένα, τους έδειχνε μέ ποιόν τρόπο αυτό πού ή ήθικότης απαιτούσε έρχόταν σέ αντίθεση μέ εκείνο πού απαιτείτο από τους άστικούς νόμους και από εκείνες τις θρησκευτικές προσταγές πού είχαν γίνει άστικοί νόμοι (αυτό τό έπραξε ιδιαίτερα στην επί του όρουσ Όμιλία, όπου έμλησε περί της ήθικης διαθέσεως ως complementum των νόμων). Προσπάθησε νά τους δείξει πόσο λίγο ή τήρηση αυτών των προσταγών συνιστούσε την ουσία της άρετης, μιας και αυτή ή ουσία είναι τό πνεύμα του νά πράττει κανείς κινούμενος από σεβασμό προς τό καθήκον, πρώτα διότι είναι καθήκον και δευτερευόντως διότι είναι επίσης μία θεία προσταγή δηλαδή, αυτό πού προσπάθησε νά ένσταλλάξει έντός τους ήταν ή θρησκεία μέ την πραγματική σημασία της λέξης. Παρ' όλο τό θρησκευτικό τους συναισθημα, δέν μπορούσαν παρά νά είναι μόνον πολίτες του Ιουδαϊκού κράτους: μόνον λίγοι άπ' αυτούς ήταν πολίτες του Βασιλείου του Θεού. Από τή στιγμή πού θά άποδεσμεύονταν από τις θετικές προσταγές οι όποιες υποτίθεται πώς σφετερίζονται τή θέση της ήθικότητας, ο Λόγος των θά έπιτύγγανε νά άπελευθερωθεί και έτσι θά ήταν τώρα ικανοί νά ακολουθήσουν τις δικές του προσταγές. Όμως ο Λόγος ήταν πολύ ανώριμος, πολύ άμάθητος στό νά ακολουθεί τις δικές του προσταγές: δέν είχε γνωρίσει την άπόλαυση της αυτοκατακτημένης ελευθερίας και συνεπώς υπέκειτο για μιάν ακόμη φορά στον ζυγό της τυπολατρίας.

Οι πρώτοι χριστιανοί ήσαν ένωμένοι μέ τον δεσμό μιας κοινής πίστεως, αλλά επί πλέον συνιστούσαν και μία κοινότητα της οποίας τά μέλη ένθάρρυναν ο ένας τον άλλον στην πορεία τους προς την αγαθότητα και προς μία σταθερή πίστη, καθοδηγούσαν ο ένας τον άλλον σέ θέματα πίστεως και άλλων καθηκόντων, διέλυαν τις άμφιβολίες ο ένας του άλλου, ένδυνάμωναν τους διστάζοντες, υπεδείκνυαν τά σφάλματα του γείτονά τους, έξομολογούνταν τά δικά τους, έκχυναν τή μετάνοια και την έξομολόγησή τους στά στήθη της κοινότητας, ύπόσχονταν ύπακοή σ' αυτήν και σέ κείνους στους όποιους είχαν έμπιστευθεί την έποπτεία της, και συμφωνούσαν νά συναινούν σέ κάθε ποιή πού αυτοί πιθανόν νά επέβαλαν. Άπλως και μόνο υιοθετώντας τή χριστιανική πίστη, ο οιοσδήποτε εισήρχετο σ' αυτήν την κοινότητα, ανέλαμβάνε καθήκοντα άπέναντί της και παραχωρούσε σ' αυτήν δικαιώματα επί του έαυτού του. Τό νά υιοθετεί κανείς τή χριστιανική πίστη, χωρίς συγχρόνως νά υποτάσσεται στην χριστιανική κοινότητα και στις αξιώσεις πού αυτή έχει από τους προσηλύτους θά ήταν άντιφατικό και ο μεγαλύτερος ή μικρότερος βαθμός εύσεβείας του χριστιανού μετριόταν, ιδιαίτερα στην άρχή, από τον βαθμό της νομιμότητός του ή της ύπακοής του στην κοινότητα.

Στό σημείο αυτό, επίσης ύφίσταται μία διάκριση μεταξύ θετικής και φιλοσοφικής αίρέσεως.* Έξαρτάται από τό πόσο άναγνωρίζει και πείθεται από τά διδάγματα ενός φιλοσοφικού συστήματος, ή, σέ ζητήματα πρακτικής, από την άρετή, τό γεγονός ότι κάποιος γίνεται όπαδός μιας φιλοσοφικής αίρέσεως ή πολίτης της ήθικης κοινότητας, δηλαδή της άόρατης εκ-

* Για τον καθορισμό της έννοιας πού ο Hegel άποδίδει στον όρο αίρεση, παραθέτουμε τό κατωτέρω άπόσπασμα πού περιλαμβάνεται στην έκδοση του T.M. Knox, G.W.F. Hegel: *Early Theological Writings*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, σσ. 74-75. «Μία αίρεση προϋποθέτει κάποια διαφορά δόγματος ή γνώμης, συνήθως κάποια διαφορά από τά κρατούντα. Μία αίρεση μπορεί νά καλείται «φιλοσοφική» εάν διακρίνεται από τά δόγματά της για τό τί είναι στην ουσία υποχρεωτικό και ένάρετο για τά ανθρώπινα,

αὐτὸν ἵνα ἴδωσιν τὸν Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἔρχομενον ἐν νεφέλῃ μετὰ πολλῶν ἀγγέλων ἐρχομένου ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει.

Ἄκουε τὴν ἀγγελίαν καὶ ἴδε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἔρχομενον ἐν νεφέλῃ μετὰ πολλῶν ἀγγέλων ἐρχομένου ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει. ἔρχομενος ἐν νεφέλῃ μετὰ πολλῶν ἀγγέλων ἐρχομένου ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει. ἔρχομενος ἐν νεφέλῃ μετὰ πολλῶν ἀγγέλων ἐρχομένου ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει.

ἔρχομενος ἐν νεφέλῃ μετὰ πολλῶν ἀγγέλων ἐρχομένου ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει. ἔρχομενος ἐν νεφέλῃ μετὰ πολλῶν ἀγγέλων ἐρχομένου ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει. ἔρχομενος ἐν νεφέλῃ μετὰ πολλῶν ἀγγέλων ἐρχομένου ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει.

ἔρχομενος ἐν νεφέλῃ μετὰ πολλῶν ἀγγέλων ἐρχομένου ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει. ἔρχομενος ἐν νεφέλῃ μετὰ πολλῶν ἀγγέλων ἐρχομένου ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει. ἔρχομενος ἐν νεφέλῃ μετὰ πολλῶν ἀγγέλων ἐρχομένου ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει.

ἔρχομενος ἐν νεφέλῃ μετὰ πολλῶν ἀγγέλων ἐρχομένου ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει. ἔρχομενος ἐν νεφέλῃ μετὰ πολλῶν ἀγγέλων ἐρχομένου ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει. ἔρχομενος ἐν νεφέλῃ μετὰ πολλῶν ἀγγέλων ἐρχομένου ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει.

λατρικῶν κυβερνήσεων, ἡ χριστιανικὴ αἵρεση ἐπεχείρησε νὰ ἐπιδράσει πάνω στὴν πνευματικὴ στάση καὶ νὰ θεωρήσει τὸ γεγονός αὐτό ὡς δεδομένο γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς ἀξίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ἀνταποδόσεως, εἴτε αὐτὴ εἶναι ἀνταμοιβή εἴτε τιμωρία. Οἱ ἀρετὲς τίς ὁποῖες ἐνέκρινε καὶ ἐπιβράβευσε ἦσαν τοῦ εἴδους ἐκείνου πού τὸ κράτος δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβραβεύσει, καὶ παρομοίως τὰ σφάλματα πού τιμωροῦσε δὲν ἀποτελοῦσαν τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐκδικήσεως τῆς ἐκκλησίας ἐπειδὴ ἀντετίθεντο πρὸς τοὺς ἀστικούς νόμους ἀλλὰ διότι ἦσαν ἀμαρτήματα ἐναντία στὶς θεϊκὲς προσταγές. Τὰ σφάλματα αὐτὰ ἦσαν τριῶν εἰδῶν: (α) φαυλότητες καὶ παραβιάσεις οἱ ὁποῖες ἂν καὶ ἀνήθικες, δὲν ὑπέπιπταν στὴ δικαιοδοσία τῶν ἀστικῶν δικαστηρίων (β) ἀδικήματα τὰ ὁποῖα ἐπέσυραν ἀστικές ποινές ἀλλὰ τὰ ὁποῖα συγχρόνως ἦσαν ἀτίθιστα πρὸς τὴν ἠθικότητα ἢ τὴν ἠθικότητα τῆς ἐκκλησίας, καὶ θὰ μπορούσαν νὰ τιμωρηθοῦν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία μόνον ὡς τέτοιες ἠθικές παραβάσεις (γ) ἀδικήματα ἐναντίον καθαρὰ ἐξωτερικῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων. Ἡ ἐκκλησία δὲν τοποθετοῦσε τὸν ἑαυτὸ τῆς στὴ θέση τοῦ κράτους, οὔτε ὑποκαθιστοῦσε τὴ δικαιοδοσία τοῦ κράτους: οἱ δύο δικαιοδοσίες ἦσαν ἐντελῶς διάφορες. Ἐκεῖνο πού ἀρκετὰ συχνά προσπαθοῦσε νὰ κάνει ἦταν νὰ ἀποσπάσει ἀπὸ τὰ νύχια τοῦ νόμου τὸν ἐνοχο ἀστικὸ ἀδικήματος ὁ ὁποῖος εἶχε ἐνεργήσει σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς αἵρέσεως.

Ἐνας κοινὸς σκοπὸς καὶ κοινὰ μέσα ἐπιτυχίας του, ἦτοι, ἡ προώθηση τῆς ἠθικότητας μέσῳ τῆς ἀμοιβαίας ἐνθαρρύνσεως, τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς ἀνταμοιβῆς, μπορεῖ νὰ συνενώνουν μιά μικρὴ κοινότητα χωρὶς αὐτὸ νὰ γίνεται εἰς βάρος τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου ἢ τοῦ κράτους. Ὁ σεβασμὸς πρὸς τίς ἠθικές ποιότητες ἐνός φίλου καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη στὴν ἀγάπη πού αὐτὸς τρέφει πρὸς ἐμένα πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ ἔχουν ξυπνήσει τὴν ἐμπιστοσύνη μου σ' αὐτὸν πρὶν μπορέσω νὰ βεβαιωθῶ ὅτι ἡ ντροπὴ μὲ τὴν ὁποία ἐξομολογοῦμαι τὰ σφάλματά μου δὲν θὰ γίνῃ δεκτὴ μὲ περιφρόνηση ἢ μὲ ξεκαρδιστικά γέλια: ὅτι, ἐάν τοῦ ἐμπιστευομαι τὰ μυστικά μου, δὲν θὰ πρέπει νὰ φοβᾶμαι τὴν προδοσία καὶ ὅτι, συμβουλευόντάς με

ἐκεῖνος γιὰ τὸ καλὸ μου, γιὰ τὸ μέγιστο καλὸ μου, τὸ κίνητρό του θὰ εἶναι ἓνα ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν εὐτυχία μου καὶ ἓνας σεβασμὸς περισσότερο γιὰ τὸ ὀρθὸ παρά γιὰ τὸ ὑλικὸ ὄφελός μου. Ἐν συντομίᾳ, προτοῦ οἱ ἄνθρωποι μπορέσουν νὰ ἐνωθοῦν μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, πρέπει νὰ εἶναι φίλοι.

Ἡ προϋπόθεση αὐτὴ ἀναγκαῖα περιορίζει μιά κοινότητα αὐτοῦ τοῦ εἴδους καθιστώντας τὴν ὀλιγομελῆ. Ἐάν ἐπεκταθεῖ, τότε εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ δεχθῶ ὡς μάρτυρες τοῦ κριματός μου ἀνθρώπους τῶν ὁποίων δὲν γνωρίζω τὰ πρὸς ἐμέ συναίσθηματά, ὡς συμβούλους μου ἀνθρώπους γιὰ τῶν ὁποίων τὴ σοφία δὲν ἔχω ἐμπειρία, ὡς καθοδηγητὲς στὰ καθήκοντα μου ἀνθρώπους τῶν ὁποίων τὴν ἀρετὴ δὲν μπορῶ ἀκόμη νὰ ἐκτιμήσω: πράγμα τὸ ὁποῖο εἶναι μιά ἀδικη ἀπαίτηση. Σὲ μιά μικρὴ κοινότητα φίλων μπορῶ νὰ ὀρκισθῶ ὑπακοή, καὶ αὐτὴ μπορεῖ νὰ ἀπαιτήσει ὑπακοή ἀπὸ μένα μόνον στὸν βαθμὸ πού μὲ ἔχει πείσει ὅτι ἓνας ὀρισμένος τρόπος δράσεως ἀποτελεῖ καθήκον μου: μπορῶ νὰ ὑποσχεθῶ πίστη σ' αὐτὴν καὶ ἐκεῖνη νὰ μοῦ τὴν ἀπαιτήσει μόνον ἐάν ἔχω πλήρως ἀποφασίσει ὅτι ὑφίστανται σημαντικοὶ λόγοι ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων ἡ πίστη εἶναι ἀληθινή. Μιά κοινότητα τοῦ εἴδους αὐτοῦ μπορῶ νὰ τὴν ἐγκαταλείψω ἂν νομίσω ὅτι δὲν τὴ χρειάζομαι πλέον, δηλαδή, ὅταν νομίσω ὅτι ἐφθασα τὴν ἐνηλικίωσή μου, ἢ ἂν ὁ χαρακτήρας τῆς φαίνεται νὰ εἶναι τέτοιος ὥστε νὰ μὴν μπορῶ πλέον νὰ τῆς δίνω τὴν ἐμπιστοσύνη μου, ὥστε νὰ μὴν μπορῶ πλέον νὰ τὴ θεωρῶ ὅτι ἐκπληρώνει τὸν σκοπὸ τῆς, ἢ ἂν νομίσω ὅτι πρόκειται νὰ ἀρνηθῶ τὸν στόχο τῆς ἠθικῆς μου προόδου (ἐναντὶ στόχο πού ἡ ἀρετὴ μπορεῖ νὰ μοῦ τὸν ἀπαιτήσει καὶ ὄχι κανεὶς ἄνθρωπος), εἴτε ἀπαρνούμενος αὐτὸν τὸν στόχο ὡς σύνολο, εἴτε ἀπαρνούμενος μονάχα τὸ εἶδος τῆς προόδου πού ἡ κοινότητα ἐπιθυμεῖ. Ὅσο παραμένω μέσα στὴν κοινότητα πρέπει νὰ μένω ἐλεύθερος νὰ ἐπιλέγω τὰ μέσα ἔστω καὶ ἂν ἐξακολουθῶ νὰ ἀποδέχομαι τὸν σκοπὸ τῆς κοινότητος, καὶ ἡ ἐπιλογή μου πρέπει εἴτε νὰ πραγματοποιεῖται πάνω στὴ βάση τῆς κρίσεώς μου ὅτι κάτι τέτοιο εἶναι καλὸ ἢ ἀλλιῶς ὅτι τὸ ἔχω υἱοθετήσει στηριζόμενος πάνω στὴν ἐμπιστοσύνη πού ἔχω στοὺς φίλους μου.

δικούς του φόρους, έτσι και κάθε χριστιανική συνέλευση έχασε τό δικαίωμα να εκλέγει τούς ιερωμένους της και τό παρεχώρησε στό πνευματικό κράτος.

Δημόσιοι εξομολογητές διορίστηκαν ως σύμβουλοι σέ θέματα συνειδήσεως. Αρχικά, ό καθένας ήταν ελεύθερος να επιλέξει κάποιον φίλο πρὸς τόν οποίο ἔτρεφε σεβασμό και να τόν κάνει ἔμπιστο ἀποδέκτη τῶν μυστικῶν και τῶν σφαλμάτων του, ὅμως ἀντ' αὐτοῦ οἱ κυβερνήτες τοῦ πνευματικοῦ κράτους καθόριζαν τώρα ὅτι τοῦτοι οἱ εξομολογητές θά εἶναι οἱ ἐπίσημοι και πρὸς τούς ὁποίους ὁ καθένας ὀφείλει να καταφεύγει.

Ἡ εξομολόγηση τῶν σφαλμάτων ήταν ἀρχικά ἐθελοντική, ὅμως τώρα ἀποτελεῖ καθήκον κάθε πολίτου τοῦ πνευματικοῦ κράτους, καθήκον γιά τοῦ ὁποῖου τήν παράβαση ἔχει διακηρύξει ἡ ἐκκλησία τήν ἐσχάτη τῶν ποινῶν της, τήν αἰώνια καταδίκη.

Ἡ ἐποπτεία τῆς χριστιανικῆς ἠθικότητος ἀποτελεῖ τόν κύριο σκοπό αὐτοῦ τοῦ πνευματικοῦ κράτους, και κατά συνέπειαν ἀκόμη και οἱ σκέψεις, καθώς και ἐκεῖνες οἱ φαῦλες και ἀμαρτωλές ὁρμές τῶν ὁποῖων ἡ τιμωρία βρίσκεται ἔξω ἀπό τή σφαῖρα τοῦ κανονικοῦ κράτους, εἶναι ἀντικείμενα νομοθεσίας και τιμωρίας ἀπό τό πνευματικό κράτος. Ἐνα ἔγκλημα ἐναντία στό κοσμικό κράτος (τό ὁποῖο ὡς τέτοιο τιμωρεῖται ἀπό τό κράτος αὐτό) τιμωρεῖται γιά ἄλλη μιά φορά ὡς ἀμαρτία ἀπό τό πνευματικό κράτος, τό ὁποῖο ἐπίσης τιμωρεῖ ὡς ἀμαρτίες ὅλα τά ἔγκλήματα τά ὁποῖα δέν μποροῦν να αποτελέσουν ἀντικείμενο τῆς ἀστικῆς νομοθεσίας. Τό ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι ὁ κατάλογος τῶν ποινῶν στόν κανονιστικό νόμο εἶναι ἀτελείωτος.

Σέ καμμιά κοινότητα δέν μπορεῖ κανεὶς να ἀρνηθεῖ τό δικαίωμα να ἀποκλείει ἀπό τούς κόλπους της ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἀρνοῦνται ὑπακοή στους νόμους της, διότι καθένας εἶναι ελεύθερος στήν ἐκλογή του να προχωρήσει σ' αὐτήν, να δεχθεῖ τά καθήκοντα πού τοῦ ἐπιβάλλονται ὡς μέλος της, και ἐξ αὐτοῦ να ἀποκτήσει δικαιώματα στά ὀφέλη της. Ὅπως ἀκριβῶς, αὐτό τό δικαίωμα παραχωρεῖται σέ κάθε συντεχνία και ὀργανισμό, έτσι ἐπίσης και ἡ ἐκκλησία ἔχει τό δικαίωμα να ἀποκλείει ἀπό τούς κόλπους της ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἀρνοῦνται να

ἀποδεχοῦν τούς ἐπιβεβλημένους ὄρους, δηλαδή τήν πίστη και τούς λοιπούς τρόπους συμπεριφορᾶς. Ὅμως ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ στόχος αὐτοῦ τοῦ [πνευματικοῦ] κράτους εἶναι τώρα ὁ ἴδιος μέ ἐκεῖνον τοῦ κοσμικοῦ κράτους, κάποιος πού ἀποκλείεται ἀπό τό πνευματικό κράτος στερεῖται ἐξ αὐτοῦ και τῶν ἀστικῶν του δικαιωμάτων. Αὐτό δέν συνέβαινε ὅταν ἡ ἐκκλησία βρισκόταν ἀκόμη στό στάδιο τῆς διαμορφώσεώς της, μή ὄντας ἀκόμη κυρίαρχη, και κατά συνέπειαν εἶναι μόνον τώρα πού τά δύο αὐτά εἶδη τοῦ κράτους ἔρχονται σέ σύγκρουση μεταξύ τους.

Τό ὅτι ἡ Προτεσταντική Ἐκκλησία, ὅπως ἀκριβῶς και ἡ Καθολική, ἀποτελεῖ κράτος, ἂν και ἀποποιεῖται τήν ὀνομασία, εἶναι φανερό ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ ἐκκλησία εἶναι ἓνα συμβόλαιο τοῦ καθενοῦς μέ ὄλους και ὅλων μέ τόν καθένα μέ σκοπό να προστατεύσει κάθε μέλος τῆς κοινότητος σέ μιά ἰδιαίτερη πίστη και σέ ἰδιαίτερες θρησκευτικές ἀπόψεις, και να προβεῖ σέ θεσμοποιήσεις γιά τή διατήρηση τῶν ἀπόψεων αὐτῶν και τήν ἐνδυνάμωση κάθε μέλους σ' αὐτή τήν πίστη. (Λέγω «σέ μιά ἰδιαίτερη πίστη» διότι ἀποτελεῖ ἄρθρο τοῦ ἀστικοῦ συμβολαίου ὅτι καθένας θά προστατεύεται στή δική του ἰδιωτική πίστη και ὅτι σέ κανένα δέν θά ἐπιτρέπεται να ὑποστῇ ζημία γιά τήν πίστη του ἢ, ἐξ αἰτίας αὐτῆς, βία, τή μόνη δυνατή πηγή μιᾶς τέτοιας ζημίας). Ἐπεταί ὅτι κάθε ἄτομο σέ σχέση τόσο μέ αὐτές τίς θεσμοποιήσεις ὅσο και μέ τήν γενική πίστη (ἢ ὁποῖα εἶναι τό ἀντικείμενο τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συμβολαίου ὅπως ἀκριβῶς τά δικαιώματα τοῦ ἀτόμου και τῆς ἰδιοκτησίας εἶναι ἀντικείμενα τοῦ ἀστικοῦ συμβολαίου) ὀφείλει να ὑποτάσσει τήν ἰδιαίτερη θέλησή του στή γενική θέληση τήν ἐκφρασμένη στή θέληση τοῦ ἡγεμόνος. Τώρα ἡ ἡγεμονία ἀνήκει, ὅσον ἀφορᾷ τή νομοθετική ἐξουσία, στά ἐκκλησιαστικά συμβούλια και στίς συνόδους, και ὅσον ἀφορᾷ τήν ἐκτελεστική ἐξουσία, στους ἐπισκόπους και στους διευθύνοντες ἐκκλησιαστικούς ὀργανισμούς. Οἱ τελευταῖοι αὐτοί συντηροῦν τούς θεσμούς πού περιέχονται μέσα στά ψηφίσματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν συμβουλίων και στίς Συμβολικές Γραφές, διορίζουν ἀξιωματούχους και φυσικά, ἔχουν τό δικαίωμα να ἀπαιτοῦν

* Lessing, Nathan der weise, IV, 2, 2540-43 (Noli).

Δέν είναι όλα όπου γίνονται πάντα στα παιδιά κατωματένα
μή τη δια.
Όχι, θέλω να πω, από εκείνα όπου η εκκαθάριση πάντως
τους άσκει; *

Η εκκαθάριση, όπως και το κρέας, φροντίζει να εκπαίδευσει
στα παιδιά στην πίστη της επείδη προοικείται να γίνουν μέλη
της. Οι γονείς διεκδικούν το δικαίωμα να εκπαίδευσουν τα παιδιά
τους σε όποιες μορφές πίστη επιθυμούν, αλλά από το εκκαθάριση-
στικό συμβόλαιο σπορδύεται αυτό του δικαιοσύνητος, όχι ως
πρός τα παιδιά, αλλά ως προς την εκκαθάριση, ως προς την
οποία έχουν επιληθεί ότι θα τα εκπαίδευσουν στην πίστη της
εκκαθάρισης. Και η εκκαθάριση εκπαίδευει το καθήκον της γει-
τονίας στην άδεια φαντασία του παιδιού με τη δική της είσο-
νομια, και τη θρησκεία του, αν όχι τη διαίονια του, με τις συλ-
λήψεις της και με το να καθοδηγεί την τρυφερότητα του καρδιά
πείθη της καλήτας των συνασπισμένων τα οποία επιτάσσεται;

Χρειάζεται στο συμβόλαιο με την εκκαθάριση τη δική του ελεύθερη
βούληση και έτσι από μόνο του έπεται αυτό που οι μαρτυρες
του διαπίσταντες του προπούν μόνον να υποχρεωθούν. Εστέος,
δημιουργώντας αυτόν τον θεσμό, η εκκαθάριση φροντίζει επίσης
ώστε το παιδί να μην έχει ακούσει τίποτε άλλο έξω από την
πίστη της εκκαθάρισης και να ανακαταστήσει την ευφύια και την κφόση
ενός παιδιού δεκαεσάδων ισάξια με εκείνη ενός έληλι-
κού. Υποθέτει ότι η γενική επανάληψη των σφδρών
της πιστεύει εκφράζει την ελεύθερη εκλογή ενός παιδιού το οποίο
έχει προβεί σε μια ώριμη απόφαση ισάξια με τη σπουδαιότητα
του εν λόγω θελήματος, δηλαδή της αιώνιας σωτηρίας, ενώ το
απτικό κρέας αναβάλλει με χροί την ηλικία των εικοσι έως ετ-
κοσά πέντε έτών την ενληκική και την ικανότητα να σωματίσει
καλώς έγκυρες αστικές πράξεις, αν και αυτές άφορουν σε θέμα-
τα τα οποία είναι μηδενικά σε σύγκριση με εκείνα τα οποία
συνεπάγεται η απόφαση του κατωματένα κατὰ το χροίμα.

Κάθε χριστιανός, ο καλώς ήσασα στο εκκαθαρισμα στο οποίο
ανηκει, εισέρχεται ο αυτό το συμβόλαιο με μόνον την πράξη
του διαπίσταντος. Άλλα άφορ τα καθήκοντα και τα δικαιώμα-
τα της εκκαθάρισης, είναι καθήκοντα και δικαιώματα πιστεύω-
στικα και άπρόψευτα, ένα νήμιο δέν μπορεί ούτε να εισέλθει στο συμ-
βόλαιο με τη δική του ελεύθερη βούληση ούτε να μεσώσει γι-
αυτό. Ιδια τον λόγο αυτόν (1) οι νομοί ανακαταβάλλουν το καθήκον
να μεταλλάσσουν το παιδί με την πίστη της εκκαθάρισης και έφ-
θουν το παιδί άναλογαταβάλλει τα ώφελη της εκκαθάρισης πριν εκ-
παίδευσαι με την πίστη του συμβόλαιου της πιστεύω, ενώ η
εκκαθάριση δέν άπνοείται πρόσμια τις ώφεδες της, το παιδί άπο-
κτά δικαιώματα ο αυτά μόνον διότι αυτό θα εκπαίδευσαι τα
αντιστοιχία καθήκοντα στο μέλλον και κατ' αυτόν τον τρόπο οι
νομοί αποτρέφουν άσφαλεια η έγγυώνται στην εκκαθάριση και άνα-
λάττουν έτσι να εκπαίδευσουν έφ' αρχής το παιδί σε τρόπο
ώστε αυτό εν ελεύθερη βούληση να εκπαίδευσαι με την πίστη του
το συμβόλαιο (11). Με όποιένα προεστρανατικά κράτη έχει έλ-
σάξει η τρυφερότητα αυτού του νομολάτη «χροίμα». Μεταφ-
της τρυφερότητας το παιδί άναλαμβάνει τον όρκο του διαπίσταν-
τός του, δηλαδή στα δεκαεσάερα η στα δεκαπέντε του εισέρ-

να εκπαίδευσαι αυτή την προσηυπόθεση.
Το πνευματικό αυτό κρέας καθίσταται πηγή δικαιωμάτων
και καθήκοντων άρκετα ανεξάρτητα από το άπτικό κρέας
και έάν να μόνον θεμα, δηλαδή η εισόχη στο [εκκαθαρισμαστικό]
συμβόλαιο, καθορίζεται έτσι ώστε ο χροίος που ο καλώς
παράγει ο αυτό να έξαρτάται από το δικό του δικαίωμα
εκλογής και ώστε αυτό που εκείνος άποφασίζει να μη δεχτεί
τους άπολόγους του, τότε με χροί του σημείου τουτου αυτού το
εκκαθαρισμαστικό δικαίωμα (το οποίο μπορεί να νομασθεί «καθα-
ρό» δικαίωμα της εκκαθάρισης) δέν άνατίθεται από τη βούλη-
ση του σε κανέναν φυσικά δικαιώματα και δέν άφαιρεί τίποτα
από τα δικαιώματα του κρέατος.

Μή ὄντας εὐχαριστημένη ἀπὸ αὐτὸν τὸν καθαρὸ τύπο ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, ἡ ἐκκλησία ἔχει ἀπὸ τὸ μακρινὸ παρελθὸν συνδεθεῖ μέ τὸ κράτος, καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ ἔχει κάνει νὰ προκύψει ἓνα σύνθετο ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο, καθὼς τώρα ὑπάρχουν μόνον ἐλάχιστα κράτη στὰ ὁποῖα τὰ ἀστικά δικαιώματα παρέμειναν καθαρὰ. Καὶ τὰ δύο δίκαια (τὸ ἀστικὸ καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸ) ἀποτελοῦν ἀνεξάρτητες πηγές καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ νομοθετικὴ ἐξουσία, τὰ δύο εἶναι ἐκ φύσεως μὴ ἀνταγωνιστικά, καὶ κατὰ συνέπεια ὑπάρχει πάντοτε ἓνα status in statu ὁσοδήποτε ἔντονα καὶ ἂν ἐναντιώθηκαν οἱ προτεστάντες ἐναντία στὴν ὀνομασία [κράτος] ποτὲ δὲν ὑπερασπίστηκαν τόσο ἔνδοξα καὶ τόσο ἐνεργητικὰ τίποτε ὅσο τὸ κράτος κατ' ἑαυτό. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία διεκδικεῖ ἐδῶ πάρα πολὺ τὴν πλήρη ἀνεξαρτησία τοῦ ἐγκοσμίου κράτους καὶ ἀποσύρεται ἀπ' αὐτὴν μέσα στὴ δικὴ της δικαιοδοσία, στοὺς ἀξιωματοῦχους της κ.λπ., ὁμῶς ἡ Προτεστάντικὴ Ἐκκλησία ἔχει ὑποταχθεῖ στὸ κράτος στὸ θέμα αὐτὸ σὲ μεγαλύτερη ἔκταση. Ἀλλὰ στίς περιπτώσεις πού τὰ δίκαια τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κράτους συγκρούονται, τὰ περισσότερα κράτη ὑποχωροῦν καὶ θυσιάζουν τὰ δικαιώματά τους τόσο στὴν Προτεστάντικὴ ὅσο καὶ στὴν Καθολικὴ ἐκκλησία.

[Μετάφραση: ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΡΟΖΑΝΗ]

LUDWIG FEUERBACH

ΠΡΟΣΩΡΙΝΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘ-
ΜΙΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
[1842]

1

Τὸ μυστικὸ τῆς θεολογίας εἶναι ἡ ἀνθρωπολογία, τὸ μυστικὸ τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ θεολογία — ἡ θεωρητικὴ θεολογία, πού διακρίνεται ἀπὸ τὴν κοινὴ θεολογία γιατί μεταθέτει στὸν κόσμον τοῦτο, δηλαδή ἐνεργοποιεῖ, προσδιορίζει καὶ πραγματώνει τὴ θεϊκὴ οὐσία, καὶ πού ἡ δεύτερη ἐξόριζε στὸ ὑπερπέραν, ἀπὸ φόβο καὶ ἔλλειψη νοημοσύνης.

2

Ὁ Σπινόζα εἶναι ὁ ἀληθινὸς δημιουργὸς τῆς σύγχρονης θεωρητικῆς φιλοσοφίας, τὴν ὁποία ὁ Σέλλινγκ ἀνακαίνισε, καὶ ὁ Χέγκελ ἀποπεράτωσε.

3

Ὁ πανθεϊσμός εἶναι ἡ ἀναγκαία συνέπεια τῆς θεολογίας (ἢ τοῦ θεϊσμοῦ), εἶναι ἡ συνεπὴς θεολογία. Ὁ ἀθεϊσμός εἶναι ἡ ἀναγκαία συνέπεια τοῦ «πανθεϊσμοῦ», ὁ συνεπὴς «πανθεϊσμός».

4

Ὁ χριστιανισμός εἶναι ἡ ἀντίφαση τοῦ πολυθεϊσμοῦ.

5

Ὁ πανθεϊσμός εἶναι ὁ μονοθεϊσμός πού ἔχει ὑποστῆ τὴν ἐπίδραση τοῦ κατηγορήματος ἀπὸ τὸν πολυθεϊσμό: ὁ πανθεϊ-

σμός μετασφραγίζει τα ανεξάρτητα όντα του κοσμοποιού σε κατηγορηματικά, σε κατηγορούμενα ενός μοναδικού και ανεξάρτητου όντος. Έτσι ο Δμινός μετασφραγισέ τη σκέψη, υπόσταση των πραγμάτων της σκέψης, και την ύλη, υπόσταση των πραγμάτων μέσα στον χώρο, σε κατηγορούμενα της υπόστασης, δηλαδή του Θεού. Ο Θεός είναι ένα σκεπτόμενο πράγμα, ο Θεός είναι ένα εκτεινόμενο πράγμα.

6

Η φιλοσοφία της Παιδείας διακρίθηκε από τη σπουδή και άδραες πράγματα της υπόστασης το πνεύμα του ιδεαλισμού. Ιδιαιτέρα ο Χέγκελ έφτιαξε με την αυτενέργεια, με τη δύναμη της αυτοδιάκρισης της συνείδησης του έγω το κατηγορηματικά της υπόστασης. Η παράδοξη φράση του Χέγκελ: « Η συνείδηση του Θεού είναι η συνείδηση του έγω του Θεού» θαυμάζεται μοναχά τουτο: η συνείδηση του έγω είναι ένα κατηγορηματικά της υπόστασης, ο Θεός είναι έγω. Η συνείδηση που ο Θεός αποδίδει στον Θεό, διακρινόμενη από την πραγματική συνείδηση, δεν είναι παρά μία παράσταση χωρίς χρώρις πραγματικότητας. Η φράση του Δμινός: η ύλη είναι μια υποστατική υπόσταση ενός καθάρου καταγρομμένου, ακριβώς όπως το κατηγορημα στον Δμινός.

7

Η μέθοδος της μετασφραγιστικής κριτικής στη θεωρητική φιλοσοφία γενικά δεν διαφέρει από τη μέθοδο που έχει κριτικός εφάρμοσσει πάνω στη φιλοσοφία της Ιρηναίου. Δεν χρειάζεται να παρα να κανονίσει από το κατηγορούμενο το υποκειμένο και από το υποκειμένο αυτό, το αντικείμενο και την άρση, δεν χρειάζεται να κοινοποιήσει την άρση και να αντιπροσέχει τη θεωρητική φιλοσοφία για να έχουμε την άρση αποκαλυπτική, τη λυσιπλοία και καθαρή άρση.

Ο «αθεϊσμός» είναι ο «πανθεϊσμός» αναστραμμένος.

9

Ο πανθεϊσμός είναι η άρση της θεολογίας από την άρση της θεολογίας.

10

Με τον ίδιο τρόπο που ο Δμινός (Ηθική, τόμος 1, όριση 3 και πρότ. 10) εκλαμβάνει το κατηγορούμενο ή κατηγορηματικά της υπόστασης για την ίδια την υπόσταση, έτσι και ο Χέγκελ εκλαμβάνει το κατηγορημα του απόλυτου, του υποκειμένου γενικά σαν υποκειμένο και έαυτο. Για τον Χέγκελ το απόλυτο είναι ουσία, ήλναι, έννοια, πνεύμα, συνείδηση του έγω). Αλλά το απόλυτο είναι που το θεωρούμε αποκαλυπτικά σαν ήλναι δεν είναι καθάρου και από ήλναι. Το απόλυτο θεωρούμενός κείν από αυτόν ή εκείνον τον προσδιορισμό ή κατηγορία περιέχεται ολόκληρωτικά μέσα σ' αυτή την κατηγορημα, μέσα σ' αυτόν τον προσδιορισμό: από τη στιγμή που θα παρατηρήσουμε, γίνεται ένα σκέτο όνομα. Όπως παρ' όλη αυτά το απόλυτο σαν υποκειμένο παραμένει η βάση και το άληθινό υποκειμένο, που επιμένει στο απόλυτο να ήλναι μόνο ένα όνομα, αλλά και, ο προσδιορισμός, δεν αποκτά εν τώ μεταξυ ποτε παρά τη σημασία ενός καθάρου καταγρομμένου, ακριβώς όπως το κατηγορημα στον Δμινός.

11

Θεωρούμενός από ψυχολογική άποψη, το απόλυτο ή άπειρο της θεωρητικής φιλοσοφίας δεν είναι τίποτε άλλο παρά το ήλναι προσδιορισμένο, ή αφάφηση και ή προσδιορισμένου, που έχει ταυτόχρονα ήλναι διακρινόμενο από την άφαι- (θεωρητικό υπό το πρίσμα της ιστορίας, δεν εκπροσωπεί παρά το γρομμένο ήλναι ή το θεολογικότατα φασικό τέρμα, που δεν είναι ούτε πεπερασμένο, ούτε ανθρωπινό, ούτε υλικό, ούτε ποσο-

διορισμένο, οὔτε χαρακτηρισμένο, τό πρὶν τοῦ κόσμου μηδὲν πού ἔχει ἐγκαθιδρυθεῖ σάν πράξη.

12

Ἡ Λογική τοῦ Χέγκελ εἶναι ἡ θεολογία ὀδηγημένη πάλι στὸν Λόγο καὶ στὸ παρόν, ἡ θεολογία μεταμφιεσμένη σέ λογική. Ὅπως ἀκριβῶς τό θεϊκό εἶναι τῆς θεολογίας συνιστᾷ τήν ἰδεατή ἢ ἀφηρημένη πεμπτουσία ὄλων τῶν πραγματικότητων, ὄλων τῶν προσδιορισμῶν, ὄλων τῶν πεπερασμένων ὄντων, ἔτσι καὶ ἡ Λογική. Κάθε τί πού ὑπάρχει πάνω στή γῆ ξαναβρίσκεται στὸν οὐρανό τῆς θεολογίας, ὅπως καὶ κάθε τί πού ὑπάρχει στή φύση ξαναβρίσκεται στὸν οὐρανό τῆς θεϊκῆς λογικῆς: ἡ ποιότητα, ἡ ποσότητα, τό μέτρο, ἡ οὐσία, ὁ χημισμός, ὁ μηχανισμός, ὁ ὄργανισμός. Στή θεολογία τό κάθε πράγμα μᾶς δίνεται δύο φορές, μιά φορά κάτω ἀπό τήν ἀφηρημένη του μορφή, μιά δεύτερη κάτω ἀπό τή συγκεκριμένη του μορφή. Στή φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ κάθε πράγμα μᾶς ἔχει δοθεῖ δύο φορές: μιά φορά σάν ἀντικείμενο τῆς Λογικῆς, στή συνέχεια πάλι σάν ἀντικείμενο τῆς Φιλοσοφίας τῆς Φύσης καὶ τοῦ πνεύματος.

13

Ἡ οὐσία τῆς θεολογίας εἶναι ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, ὑπερβατική, προβαλλόμενη ἐξω ἀπό τόν ἄνθρωπο. Ἡ οὐσία τῆς Λογικῆς τοῦ Χέγκελ εἶναι ἡ ὑπερβατική σκέψη, ἡ σκέψη τοῦ ἀνθρώπου ἐγκαταστημένη ἐξω ἀπό τόν ἄνθρωπο.

14

Ὅπως ἡ θεολογία ἀρχίζει μέ τό νά διχοτομεῖ καὶ νά ἀλλοτριώνει [entausset], τόν ἄνθρωπο γιά νά ταυτίσει καὶ πάλι μαζί του στή συνέχεια τήν ἀλλοτριωμένη του οὐσία, τό ἴδιο καὶ ὁ Χέγκελ ἀρχίζει μέ τό νά διασκορπίζει τήν ἀπλή, ταυτόσημη μέ τόν ἑαυτό της οὐσία τῆς φύσης καὶ τοῦ ἀνθρώπου, γιά νά ἐπανασυνδέσει στή συνέχεια αἰφνιδιαστικά αὐτό πού αἰφνιδιαστικά εἶχε ἀποχωρίσει.

15

Ἡ μεταφυσική ἢ λογική δέν εἶναι μιά πραγματική καὶ ἐνδοκοσμική ἐπιστήμη παρά μόνο ἂν δέν διαχωρίζεται ἀπ' ὅ,τι ὀνομάζουμε ὑποκειμενικό πνεῦμα. Ἡ μεταφυσική εἶναι ἡ ἐσωτερική ψυχολογία. Τί αὐθαιρεσία, τί ἐπίδειξη ἰσχύος, νά θεωρεῖς τήν ποιότητα καθ' ἑαυτήν, τήν αἴσθηση καθ' ἑαυτήν καὶ νά τίς διαμελῆεις ἀποδίδοντάς τες σέ ξεχωριστές ἐπιστήμες, σάν νά μπορούσε ἡ ποιότητα νά ἦταν κάτι τι χωρὶς τήν αἴσθηση καὶ ἡ αἴσθηση κάτι τι χωρὶς τήν ποιότητα.

16

Τό ἀπόλυτο πνεῦμα τοῦ Χέγκελ δέν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρά αὐτό πού ὀνομάζουμε πεπερασμένο πνεῦμα, ἀλλά ὀριστικά ἀφηρημένο, χωρισμένο ἀπό τόν ἑαυτό του, ἀκριβῶς ὅπως τό ἄπειρο. Τό εἶναι τῆς θεολογίας δέν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρά τό πεπερασμένο εἶναι, ἀλλά ἀφηρημένο.

17

Κατά τόν Χέγκελ τό ἀπόλυτο πνεῦμα ἐκδηλώνεται ἢ πραγματοποιεῖται μέσα στήν τέχνη, τή θρησκεία καὶ τή φιλοσοφία. Αὐτό σημαίνει σέ ἀπλά γερμανικά: τό πνεῦμα τῆς τέχνης, τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας εἶναι τό ἀπόλυτο πνεῦμα. Ἀλλά δέν μπορούμε νά ἀπομονώσουμε τήν τέχνη καὶ τή θρησκεία ἀπό τήν αἴσθηση, ἀπό τήν ἀνθρώπινη φαντασία καὶ ἐνόραση, οὔτε τή φιλοσοφία ἀπό τή σκέψη, μέ μιά λέξη τό ἀπόλυτο πνεῦμα ἀπό τό ὑποκειμενικό πνεῦμα ἢ τήν οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς νά ἐπανέλθουμε στήν ἀπαρχαιωμένη θεολογική ἀποψη, ἢ χωρὶς νά παραστήσουμε τό ἀπόλυτο πνεῦμα σάν ἓνα πνεῦμα διαφορετικό, διαφοροποιημένο ἀπό τό ἀνθρώπινο εἶναι, χωρὶς ἄς ποῦμε νά τό παραστήσουμε σάν τό ἴδιο μας τό φάντασμα πού ὑπάρχει ἐξω ἀπό ἑμάς.

Για το ότι το απόλυτο πνεύμα είναι το πνεύμα έκτενο που
 διατάσσεται μετ' αὐτὸν, ἵνα τὸ ἐκτενο πνεύμα ἐκτενο
 εἶναι δὲν ἔχει ἀπομονωθεῖ ἀπὸ τοῦ ἄλλου, ἢ
 τὴν εἶναι μὴ ἀποκρίνη ἀπόδειξη. Ἡ τέχνη ἐπεργεῖται μὲ τὸ
 συναίσθημα πῶς ἢ ἕως ἐδῶ κατὰ τὴν εἰσὴν ἢ ἀληθινὴν ἕως, ὅτι τὸ
 περραμαῖο εἶναι τὸ ἀπειρο — μὲ τὸν ἐνθουσιασμὸν ἐκτενο που
 ὁράται τὸ ὑπερτατο καὶ θεῖο. Ἐπίκειται σ' εἶνα εἶναι προσδιο-
 ριστένο καὶ πραγματικὸ. Ὁ Χριστιανικὸς μονοθεϊσμὸς δὲν κατε-
 χεῖ ἐν αὐτῷ καμὰ καλὰ τεχνικὴ ἢ ἐπιστημονικὴ πολεμικὴ ἢ
 ἀρχή. Μόνον ὁ πολυθεϊσμὸς, αὐτὸ που ἀποκαλοῦται κατὰ τὴν
 εἰδῶλων, εἶναι ἢ πηλὴ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστημῆς. Ὁ
 Ἑλλήνων ἀνυψώθηκα μὲ χεῖρ τὴν τελεϊότητα τῶν παλαστικῶν
 τέχνων μόνον καὶ ἵνα εἶδαν, διχῶς ἐπιβύλαζην καὶ δι-
 στασιο, σὴν ἀνθρωπίνην μορφήν τὴν ὑπερτατη μορφή, τὴ μορφή
 τῆς θεότητος. Ὁ Χριστιανικὸς δὲν ἐφθασαν ὡς τὴν πολεμὴν παρὰ
 ἀπὸ πρὶν εἶχαν ἀρνηθεῖ πραγματικὰ τὴν Χριστιανικὴν θεολογία μὲ
 τὸ νὰ κατενοῦν τὸ θεῖο εἶναι μὲσα στὸ θῆλυκὸ εἶναι. Ὁ
 Χριστιανικὸς ὑπῆρξαν καλὰ τεχνικὴ καὶ ποιητικὴ σὲ ἀντίφασιν μὲ
 τὴν οὐσία τῆς θεοκειας τους ὡς πρὸς τὴν παρὰ τῆς πολεμικῆς ἀπο-
 συνείδηση που διατηροῦσαν γι' αὐτήν. Ἀπὸ θεοκεντρικὴ ἀπο-
 σπῆ ὁ Ἑλλήνων μὲτανοήσε γιὰ τὰ ποιητικὰ ἐκτενο μὲσα στὰ
 ὁποῖα εἶχε θεοποιήσει τὴν Ἀκούρα του. Ἰατὶ οἱ Χριστιανοὶ δὲν
 ἀποκρίθησαν ὅπως οἱ εἰδωλολάτρεις ἐργὰ τέχνης που ν' ἀντι-
 στοιχοῦν σὲ τὴν θεοκεντρικὴ τους παραστάσεις; Ἰατὶ δὲν ἔχουν
 οὐτε εἶνα πορτραῖτο του Χριστοῦ που νὰ τους ἱκανοποιεῖ ἄλλο-
 ρως; Διότι ἢ τέχνη τῶν Χριστιανῶν προσκομίζει πάντως στὴν καί-
 ρα ἀντίφασιν που βεῖται ἀντιθέτως τῆ συνείδηση τους καὶ
 τὴν ἀλήθεια. Ἐξ πρὸς τὴν ἀλήθεια ἢ οὐσία τῆς Χριστιανικῆς
 θεοκειας εἶναι ἢ ἀνθρωπίνην οὐσία. Ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴ συνεί-
 δηση τῶν Χριστιανῶν πρόκειται γιὰ μὴ οὐσία ἕνῃ, ἢ ἢ ἀνθρω-
 πίνῃ. Ὁ Χριστὸς πρέπει νὰ εἶναι ἀνθρώπος, ὅπως ἐπίσης ἢ τὴ
 ἀνθρώπος. Ἐἵναι εἶνα ἢ ἀνθρώπος, κατὰ συνέπεια ἢ τέχνη δὲν
 ἔχει νὰ παραστήσει παρὰ τὸ ἀληθινὸ, τὸ μὴ διφορούμενο.

126

Ἡ ἀίεση ταυτέτη, ἢ σαφῆς καὶ νόμιμη, τῆς ἀνθρώπι-
 νῆς οὐσίας μὲ τὸν ἀνθρώπο, που ἔχει ὑπεκαταβεῖται ἀπὸ τὸν
 ἀνθρώπο ἐξ αἰτίας τῆς ἀφάρσεως, δὲν ἔχει νὰ προσάβει ἀπὸ
 τὴν ἐγχειριστὴν φιλσοσοφία μὲ τὴν θετικὴν οὐσίαν, ἀλλὰ ἀπο-
 κλειστικὰ μὲ τὴν ἀρνητικὴν τῆς ἀρνητικῆς κατὰ τὸν οὐ-
 κλειστικὸν κατὰ τὴν ἀρνητικὴν φιλσοσοφίας, ἔστω καὶ ἂν
 αὐτὰ εἶναι ἀλήθεια τῆς. Ἰὰ πάντα ὁρίσκονται μὲσα στὴ
 φιλσοσοφία του Χέγκελ, ὅπως τὰ πάντα ἐδῶ ἔχουν ταυτέτη-
 να ἀπαρῶνται ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴν πρὸς αὐτὴν καὶ τὴν ἐναντιω-
 σὴν τῆς

Ἄφασιν, ὅα μὲ ἐγκαθίστα τὴν οὐσία τῆς φύσεως ἐξῆ ἀπὸ
 τὴ φύση, τὴν οὐσία του ἀνθρώπου ἐξῆ ἀπὸ τὸν ἀνθρώπο, τὴν
 οὐσία τῆς σκέψης ἐξῆ ἀπὸ τὴν πράξην του σκέπτεσθαι. Πρα-
 γματικὰ τὸ σὸς τῆς ἐξ ἑξῆ ὁλοκληροῦ πᾶνω σ' αὐτὴν τῆς πρῶ-
 ζεις τῆς ἀφάρσεως, ἢ φιλσοσοφία του Χέγκελ ἀποκλειστικὰ ἐξ
 freimuel τὸν ἀνθρώπο ἀπὸ τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτοῦ. Ἰατὶ εἶναι
 ἔστω καλὰ αὐτὸ που ἀποκρίνηται, ἀλλὰ μὲ ἕκαστον που αὐτὸς
 καθ' ἑαυτὸν ἐπιφέρει τὸν Χριστιανικὸν καὶ τὴν διακρίσεως ἀδύνηση. Ἀπὸ
 τῆς φιλσοσοφίας του Χέγκελ ἀπομακρύνεται ἢ ἀίεση ἐνδότη, ἢ ἀίεση
 πολεμικῆ, ἢ ἀίεση ἀλήθεια.

Ἡ θεολογία εἶναι πῶς τὰ φαντάσματα. Ἡ καθῆμερηνὴ
 θεολογία ἀνακαλύπτει τὰ φαντάσματα τῆς μὲσα στὴ φαντα-
 στικὴ αἰσθηση, ἢ θεωρητικὴ θεολογία μὲσα στὴ ζωτικὴ αἰ-
 σθητικὴ ἀίεση.

Τὸ «ἀπόλυτο πνεύμα» εἶναι τὸ «βασιλευτικὸ πνεύμα» τῆς θεο-
 λογίας που ἐξαιροῦται νὰ περιλαμβάνεται σὴν φανταστικὰ μὲσα
 στὴν ἐγχειριστὴν φιλσοσοφία.

23

Ἡ συνείδηση τῆς θεϊότητος τοῦ ἀνθρώπινου, τῆς ἀπειρότητας τοῦ πεπερασμένου, αὐτή ἡ τολμηρὴ συνείδηση, γινόμενη σάρκα καὶ αἷμα, εἶναι ἡ πηγὴ μιᾶς ποιήσεως καὶ μιᾶς τέχνης καινούργιας πού θά ξεπεράσουν ὅλες τίς προγενέστερες τέχνες σέ ἐνεργητικότητα, σέ βάθος καὶ σέ παρόρμηση. Ἡ πίστη στό ὑπερπέραν εἶναι μιά πίστη ἀπόλυτα ἀντίθετη μέ τὴν ποίηση. Εἶναι ἡ ὀδύνη ἡ πηγὴ τῆς ποιήσεως. Μονάχα ἐκεῖνος πού νιώθει μιάν ἄπειρη ἀπώλεια στήν ἀπώλεια μιᾶς περιορισμένης ὑπαρξῆς μπορεῖ νά συλλάβει τίς φωτιές τοῦ λυρισμοῦ. Μονάχα ἡ ὀδυνηρὴ γοητεία τῆς ἀνάμνησης, αὐτοῦ πού δέν ὑπάρχει πιά, εἶναι ὁ πρῶτος καλλιτέχνης, ὁ πρῶτος ἰδεαλιστὴς μέσα στόν ἄνθρωπο. Ἀντίθετα, ἡ πίστη στό ὑπερπέραν φτιάχνει ἀπὸ κάθε πόνου μιά ψευδαίσθηση καὶ μιά ἀναλήθεια.

24

Ἡ φιλοσοφία ἐκείνη πού ἐξάγει τὸ πεπερασμένο ἀπὸ τὸ ἄπειρο, τὸ προσδιορισμένο ἀπὸ τὸ ἀπροσδιόριστο, δέν φτάνει ποτέ σέ μιάν ἀληθινὴ τοποθέτηση τοῦ πεπερασμένου καὶ τοῦ προσδιορισμένου. Νά συμπεραίνει τὸ πεπερασμένο ἀπὸ τὸ ἄπειρο, σημαίνει νά προσδιορίζεις καὶ νά ἀρνεῖσαι τὸ ἄπειρο, σημαίνει νά προσδιορίζεις καὶ νά ἀρνεῖσαι τὸ ἄπειρο καὶ τὸ ἀπροσδιόριστο. Σημαίνει ὅτι ὁμολογεῖς πῶς, ἐξω ἀπὸ τὸν προσδιορισμό καὶ τὴν περιοριστικότητα, τὸ ἄπειρο εἶναι τίποτα, ὁμολογεῖς λοιπὸν πῶς τὸ πεπερασμένο ἔχει τεθεῖ σάν ἡ πραγματικότητα τοῦ ἀπείρου. Ἀλλὰ καθὼς ἡ χίμαιρα τοῦ ἀπολύτου παραμένει κατ' ἀρχήν, τιθέμενη ἡ περιοριστικότητα ἐμφανίζεται πάντοτε ἐκ νέου καταργημένη. Τὸ πεπερασμένο γίνεται ἡ ἄρνηση τοῦ ἀπείρου καὶ τὸ ἄπειρο μέ τὴν σειρά του ἡ ἄρνηση τοῦ πεπερασμένου. Ἡ φιλοσοφία τοῦ ἀπολύτου εἶναι μιά ἀντίφαση.

25

Μέ τὸν ἴδιο τρόπο πού στή θεολογία ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ ἀλήθεια, ἡ πραγματικότητα τοῦ Θεοῦ (γιατί ὅλα τὰ κατηγορήματα πού πραγματώνουν τὸν Θεὸ σάν Θεὸ καὶ φτιάχνουν

ἀπὸ τὸν Θεὸ ἓνα πραγματικὸ εἶναι, ὅπως ἡ δύναμη, ἡ σοφία, ἡ καλοσύνη, ἡ ἀγάπη, ἡ ἀπεραντοσύνη, καὶ ἡ προσωπικότητα αὐτές κατ' ἑαυτές, στό μέτρο πού ἔχουν διαφοροποιηθεῖ ἀπὸ τὸ πεπερασμένο αὐτά τὰ κατηγορήματα δέν ἔχουν τεθεῖ παρά μέσα στόν ἄνθρωπο καὶ μαζί μέ τὸν ἄνθρωπο) ἔτσι καὶ στόν χῶρο τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας τὸ πεπερασμένο εἶναι ἡ ἀλήθεια τοῦ ἀπείρου.

26

Ἡ ἀλήθεια γιὰ τὸ πεπερασμένο δέν ἔχει ἐκφραστεῖ ἀπὸ τὴν φιλοσοφία τοῦ ἀπολύτου παρά μόνο ἔμμεσα καὶ κατ' ἀντιστροφή. Ἄν ἀληθεύει ὅτι τὸ ἄπειρο δέν ὑπάρχει, ὅτι δέν ἔχει ἀλήθεια καὶ πραγματικότητα παρά ἀπὸ τὴν στιγμή πού ἔχει προσδιοριστεῖ, πού ἔχει δηλαδή τεθεῖ ὄχι σάν ἄπειρο, ἀλλὰ σάν πεπερασμένο, τότε ἀκριβῶς τὸ πεπερασμένο συνιστᾷ σ' ἀλήθεια τὸ ἄπειρο.

27

Καθῆκον τῆς γνήσιας φιλοσοφίας εἶναι νά ἀναγνωρίζει ὄχι τὸ πεπερασμένο μέσα στό ἄπειρο, ἀλλὰ ἀντίθετα τὸ μὴ πεπερασμένο, τὸ ἄπειρο μέσα στό πεπερασμένο. Μέ ἄλλους ὅρους, νά μὴ μεταθέτει τὸ πεπερασμένο στό ἄπειρο, ἀλλὰ νά μεταφέρει τὸ ἄπειρο μέσα στό πεπερασμένο.

28

Τὸ σημεῖο ἐκκινήσεως τῆς φιλοσοφίας δέν εἶναι ὁ Θεός, οὔτε τὸ ἀπόλυτο οὔτε τὸ εἶναι σάν κατηγορήματα τοῦ ἀπολύτου ἢ τῆς ἰδέας — τὸ σημεῖο ἐκκινήσεως τῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ πεπερασμένο, τὸ προσδιορισμένο, τὸ πραγματικὸ. Εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατο νά σκεφτεῖς τὸ ἄπειρο χωρὶς τὸ πεπερασμένο. Μπορεῖς νά σκεφτεῖς, νά προσδιορίσεις τὴν ποιότητα χωρὶς νά ἀναλογιστεῖς μιά προσδιορισμένη ποιότητα. Δέν εἶναι λοιπὸν τὸ ἀπροσδιόριστο, ἀλλὰ τὸ προσδιορισμένο πού συνιστᾷ τὸν πρωταρχικὸ ὄρο: γιατί ἡ προσδιορισμένη ποιότητα δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἡ πραγματικὴ ποιότητα. Ἡ πραγ-

ἀπέκλυται στήν πραγματικότητα και τήν ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα της ύλης.

33

Ο δόμος που ἀκονούθησε μέχρις ἐδῶ ἡ θεωρητική φιλοσοφία, ἀπό τό ἀφηρημένο στο συγκεκριμένο, ἀπό τό ἰδεατό στο πραγματικό, εἶναι ἕνας δόμος ἀντίθετης κατεύθυνσης. Ἐάντων τῶν ἰδίων μας τῶν ἀφαιρέσεων, και γι' αὐτόν ἀκριβῶς τόν λόγο ποτέ στήν ἀληθινῆ ἐλευθερία του πνεύματος. Δίδει μονάχα ἡ ἐνδοσθεν τῶν πραγμάτων και τῆς ὑπαρξης στήν ἀντικειμενική τους πραγματικότητα ἀπελευθερώνει και ἀποδεσμεύει τόν ἀνθρώπο ἀπό ὅλες τίς προκαταλήψεις. Ἡ πέραςμα ἀπό τό ἰδεατό στο πραγματικό δέν ἔχει ὅσα παρά μόνο στήν πραγματική φιλοσοφία.

Το ἀνεπὶ εἶναι ἡ ἀληθινῆ οὐσία του περρασμένου, τό ἀληθινό περρασμένο. Ἡ θεωρητῆ ἡ γνῶσια φιλοσοφία δέν εἶναι παρά ἡ ἀληθινῆ και καθολικῆ εἰσπείρα.

31

Το ὄργανευτικό και φιλοσοφικό ἀνεπὶ δέν εἶναι και δέν ὑπῆρξε ποτέ παρά κάποιο προσδιορισμένο περρασμένο ἀλλά ἡυστικό-ποιημένο εἶναι. δηλαδή ἕνα προσδιορισμένο περρασμένο ἢ-και τό οποίο ὅπως ἔχει προσδῆθαι ἀπό τό ἀξίωμα να τῆν εἶναι τίποτα τό περρασμένο, τίποτα τό προσδιορισμένο. Ἡ θεωρητική φιλοσοφία εἶναι ἕνα ἕνα ἕνα σφάλμα ὅπως και ἡ θεολογία, τί τό να τῆν καθίστα τους διάφορους προσδιορισμούς της πραγματικότητας ἡ της περρασμένης προσδιορισμούς και κατηγορησμένα του ἀνεπὶ, παρά μόνο τί τῆν πομπόθεν να ἀφαιρεται τόν προσδιορισμό που τους καθίστα αὐτο που εἶναι.

32

Ἡ ἐντιθέματα και ἡ καλή πίστη εἶναι χρηστές σε ὅλα τὰ πράγματα — τό ἴδιο και στή φιλοσοφία. Ἄρα, γιά να εἶναι ἐπιτη και τί καλή πίστη, ἡ φιλοσοφία ὀφείλει να ὀμοιολογῆται τῆν περρασμένης της ἀνεπὶ-συναρτημένης, να ὀμοιολογῆται ὅς ποῦτε πῶς τό ἡυστικό της ἀνεπὶ-ὄργανωμένης, πῶς ἡ ὕληα που τοποθετεῖ στόν θεό γιά να συντηρεθῆται ἀπό αὐτῆν τό πῶς της συνείδησης, δέν εἶναι παρά τό δικό της σκοτεινό και ἐναρτικώδες συναίσθημα

34

ἡατικῆ παιδεία προηγείται της νοητικῆς παιδείας.

29

Ἡ ὑποκειμενική ἀπαρχῆ και ἐξέλιξη της φιλοσοφίας συντάσσονται ἀσπῆ τῆν ἀντικειμενική ἀπαρχῆ και ἐξέλιξη. Ἡ βίβα και σκεπτεῖς τῆν ποιότητα, τῆ ὕλης, ἵο ἀισθητῆ προηγείται της σκέψης.

30

Το ἀνεπὶ εἶναι ἡ ἀληθινῆ οὐσία του περρασμένου, τό ἀληθινό περρασμένο. Ἡ θεωρητῆ ἡ γνῶσια φιλοσοφία δέν εἶναι παρά ἡ ἀληθινῆ και καθολικῆ εἰσπείρα.

35

Αὐτό τό οποίο εἶναι, ἔτσι ὅπως εἶναι, τό ἀληθινό στήν ἀληθινῆ του ἐκφραση, δίνει τῆν ἐντύπωση της ἐπιφανειακότητας. Αὐτό τό οποίο εἶναι, ἐκφρασμένο ἔτσι ὅπως δέν εἶναι, τό ἀληθινό λοιπόν ἐκφρασμένο χιρῶς ἀλήθεια και κατ' ἀντιστροφή, δίνει τῆν ἐντύπωση του βάθους.

36

Ἡ φιλαλήθεια, ἡ ἀνάδρα, ἡ ἀκρίβεια εἶναι τὰ τυπικά κριτήρια της πραγματικῆς φιλοσοφίας.

35

37

Τό Είναι, ἀπ' ὅπου ξεκινᾷ ἡ φιλοσοφία, δέν μπορεῖ νά διαχωριστεῖ ἀπό τή συνείδηση, οὔτε ἡ συνείδηση ἀπό τό Είναι. Ὅπως ἀκριβῶς ἡ πραγματικότητα τῆς αἴσθησης εἶναι ἡ ποιότητα καί ἀντίστροφα, ὅπως ἡ αἴσθησις εἶναι ἡ πραγματικότητα τῆς ποιότητας, ἔτσι καί τό Είναι ἀποτελεῖ τήν πραγματικότητα τῆς συνείδησης, ἀλλά καί ἀντίστροφα, ἡ συνείδησις ἀποτελεῖ τήν πραγματικότητα τοῦ Είναι — μόνο ἡ συνείδησις συνιστᾷ τό πραγματικό Είναι. Μόνο ἡ συνείδησις εἶναι ἡ πραγματική ἐνότητα τοῦ πνεύματος καί τῆς φύσης.

38

Ὅλοι οἱ προσδιορισμοί, οἱ μορφές, οἱ κατηγορίες, ὅποιοδήποτε ὄνομα κι ἂν τοὺς δώσουμε, πού ἡ θεωρητική φιλοσοφία ἔχει διαγράψει ἀπό τό ἀπόλυτο καί ἔχει ἀπορρίψει στήν περιοχὴ τοῦ πεπερασμένου καί τοῦ ἐμπειρικοῦ, περιλαμβάνουν ἀκριβῶς τήν ἀληθινὴ οὐσία τοῦ πεπερασμένου, τό ἀληθινὸ ἄπειρο, τὰ ἀληθινὰ καί ὑστατα μυστήρια τῆς φιλοσοφίας.

39

Ὁ χῶρος καί ὁ χρόνος εἶναι οἱ μορφές ὑπαρξῆς κάθε Είναι. Ἀποκλειστικά εἶναι ὑπαρξή, ἡ ὑπαρξή μέσα στόν χῶρο καί τόν χρόνο. Ἡ ἄρνησις τοῦ χῶρου καί τοῦ χρόνου δέν εἶναι ποτέ παρά ἡ ἄρνησις τῶν ὁρίων τους, ὄχι τοῦ Είναι τους. Μιά αἴσθησις διαχρονική ἔνα Είναι διαχρονικό ἀποτελοῦν χιμαιρές. Ἐκεῖνος πού δέν ἔχει καθόλου χρόνο ὁμοίᾳ δέν ἔχει οὔτε τόν χρόνο οὔτε τήν ἀνάγκη νά θέλει ἢ νά σκέφτεται.

40

Ἡ ἄρνησις τοῦ χῶρου καί τοῦ χρόνου ἀπό τή μεταφυσική, ἀπό τήν οὐσία τῶν πραγμάτων, δημιουργεῖ στήν πρακτικὴ τίς πιό ὀλέθριες συνέπειες. Μόνον αὐτός πού υἰοθετεῖ παντοῦ τήν ὀπτική γωνία τοῦ χῶρου καί τοῦ χρόνου κατέχει ἐξ ἴσου στή ζωὴ αἴσθημα μέτρου καί πρακτικὸ αἰσθητήριο. Ὁ χῶρος καί ὁ χρόνος εἶναι τὰ πρωταρχικά κριτήρια τῆς πρακτικῆς.

36

Ἐνας λαός πού ἀποκλείει τόν χρόνο ἀπό τή μεταφυσική του καί πού θεοποιεῖ τήν αἰώνια, ἀφηρημένη ὑπαρξή, δηλ. τήν ἀπομονωμένη ἀπό τόν χρόνο ὑπαρξή, λογικά ἀποκλείει ἐπίσης τόν χρόνο ἀπό τήν πολιτική του καί θεοποιεῖ τήν ἀρχή τῆς μονιμότητας, ἀρχή ἀντιθετὴ στό δίκαιο, στόν Λόγο καί στήν ἱστορία.

41

Ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία κατασκευάσε μέ τήν ἄχρονη ἐξέλιξη μιὰ μορφή, ἕνα κατηγορημα τοῦ ἀπολύτου. Νά ἀποχωρίζει τόν χρόνο καί τήν εξέλιξη, ἰδοὺ λοιπόν ἕνα ἀληθινὸ ἀριστοῦργημα θεωρητικῆς αὐθαιρεσίας καί ἡ περίφημη ἀπόδειξις πού οἱ θεωρητικοὶ φιλόσοφοι ἔθεσαν σέ χρῆσιν μέ τό ἀπόλυτό τους, τό ἴδιο ὅπως καί οἱ θεολόγοι μέ τόν Θεό τους, ὁ ὁποῖος χωρὶς πάθος συναισθάνεται ὅλα τὰ ἀνθρώπινα πάθη, ἀγαπάει χωρὶς ἀγάπη κι ἐφοργίζεται χωρὶς ὀργή. Μιά ἐξέλιξη χωρὶς χρόνο εἶναι ὀλοκληρωτικά μιὰ ἐξέλιξη χωρὶς ἐξέλιξη! Ἡ πρότασις: τό ἀπόλυτο Είναι ἐξελλίσσεται ἀφ' ἑαυτοῦ, δέν εἶναι ἀληθινή καί ὀρθολογική παρά μόνο ἂν τήν ἀντιστρέψουμε. Θά πρέπει νά ποῦμε: μόνο ἕνα Είναι πού ἐξελλίσσεται καί ξεδιπλώνεται μέσα στόν χρόνο συνιστᾷ ἕνα ἀπόλυτο Είναι, ἀληθινὸ καί πραγματικό.

42

Ὁ χῶρος καί ὁ χρόνος εἶναι οἱ μορφές μέ τίς ὁποῖες ἀποκαλύπτεται τό πραγματικό ἄπειρο.

43

Χωρὶς ὅρια, χωρὶς χρόνο, χωρὶς ὀδύνη, δέν ὑπάρχει οὔτε ποιότητα, οὔτε ἐνέργεια, οὔτε πνεῦμα, οὔτε παρόρμησις, οὔτε ἀγάπη. Μόνο τό Είναι τῆς ἀνάγκης κάνει τό ἀναγκαῖο Είναι. Μιά ὑπαρξή χωρὶς ἀνάγκες εἶναι μιὰ περιττὴ ὑπαρξή. Ἐκεῖνος πού γενικά εἶναι στερημένος κάθε ἀνάγκης, δέν νιώθει οὔτε τήν ἀνάγκη νά ὑπάρχει. Ἐῖτε εἶναι εἴτε δέν εἶναι τό ἴδιο κάνει, τό ἴδιο γι' αὐτόν, τό ἴδιο γιὰ τόν ἄλλον. Ἐνα Είναι χωρὶς

37

Όποια η φιλοσοφία, τέτοιος και ο φιλόσοφος. Και αντί-
στροφα: οι ποιότητες του φιλόσοφου, οι υποκειμενικές συνθη-
κες και τα υποκειμενικά στοιχεία της φιλοσοφίας απορρέουν
επίσης τις αντικειμενικές του συνθήκες και τα αντικειμενικά

47

υπαρχούν ζων και άηθια.
σχολαστικό φάσμα της γερμανικής μεταφυσικής, εκεί και μόνο
σθητικότητα και του υαίσιου των Ιάλλων ένωεται με το
τητα, εκεί όπου η αντισχολαστική και ασηματική αρχή της αι-
η ένοραση με τη σκέψη, η παθητικότητα με την ένεργητικό-
Μόνο εκεί λοιπόν όπου η ύπαρξη ένωεται με την ουσία της,
αιτίας της διακρίσεως και του χωρισμού της από την ύπαρξη.
με την ύπαρξη, η σκέψη δίνει την ουσία διατετασθαιμένη ες
ική φιλοσοφία. Η ένοραση δίνει την ουσία απεσπασμένη
η άληθινή και αντικειμενική σκέψη, η άληθινή και αντικειμε-
επιθυμίας και κάθε άναγκης, μόνο τότε γάπουται να γενιέται
κινείται από το πάθος, όταν ξεκινάει από αυτή την πηγή κάθε
τον παθητικό προσδιορισμό μας από το αντικείμενο, όταν ξε-
όταν ξεκινάει από την άληση της σκέψης, όταν ξεκινάει από
στη σκέψη, είναι όλα στην ένοραση ή η έρω. Μόνο
στη σκέψη είναι έγω που προσδιορίζω το αντικείμενο. Μετα
στην ένοραση είναι προσδιορισμένος από το αντικείμενο, μετα
αρχή, η συστηματική. Η ένοραση η αρχή της ζωής. Μετα
είναι η ανάγκη της καρδιάς. Η σκέψη είναι η παιδευτική
η σκέψη είναι η ανάγκη του μυαλού. Η ένοραση, η αίσθηση,
της — με θεωρητικούς όρους: η σκέψη και η ένοραση. Γιατί
αίσθητος, της περατότητας, της άναγκης, της αίσθητικό-
φυσικής απειρότητας, του ιδεαλισμού, και η καρδιά, πηγή του
μυαλό, πηγή της ενεργητικότητας, της έλευσεσίας, της μετα-
Τα έργαία, τα ουσιασθ όργανα της φιλοσοφίας είναι το
46

από τη σκέψη, αυτή η ουσία ή η φιλοσοφική και άνορα
αντισχολαστική είναι για μας η αρχή της αίσθητικότητας.

ΦΟΤΕΡΜΗΛΑΧ

Θα πρέπει η φιλοσοφία να εισάγει μέσα στο φιλοσοφικό
κείμενο το πέρος εκείνο του άνορου που δέν φιλοσοφεί, που
περισσότερο, που είναι ένοραση φιλοσοφία, που μάχεται
την άφηρημένη σκέψη, επομένως κάθε τι το οποίο χέχεται
υποδαμνίζεται στην κατάσταση της ύποσησεως. Μοναχα έτσι
η φιλοσοφία θα μπορεί να γίνει μια καθολική δύναμη, παν-
σχηνη, άνακληρητη και άκαταμάχητη. Δεν πρέπει λοιπόν η
φιλοσοφία να ξεκινά από τον έαυτο της, άλλα από την αντί-
θεση της, από τη η φιλοσοφία. Αυτή η ουσία η διακρινόμενη

45

Μια φιλοσοφία που δέν επιτρέπει καμία παθητική αρχή:
ια φιλοσοφία που θεωρητικολογεί πάνω στην άχρονη ύπαρξη,
στη χωρίς διαρκεια ύπαρξη, στη χωρίς αίσθηση ποιότητα, στο
Είναι χωρίς ζων, χωρίς όραση, χωρίς όραση και
αίμα, για τέτοια φιλοσοφία, όπως η φιλοσοφία του άνορου
γενικότερα, έχει άναγκαστικά, μετα στη θεολογική ποιοτή-
ρεια, την έμπειρία σαν αντίθετο της. "Αν ο ζωνικός επίαζε με
την ύλη ένα κατηγόρημα της ύποστασης, αυτό οφείλεται
πρωταρχικά στο ότι η ύλη, αντί να είναι μια αίσθητικη
αρχή, δέν παύει, είναι ένοραση, άδιαχωρήτη και άπειρη γιατί
κατάχει τους ίδιους άκριτους προσδιορισμούς με το αντίθετο
της, το κατηγόρημα της σκέψης, με άλλα λόγια γιατί είναι
μία άφηρημένη ύλη, μια ύλη χωρίς ύλη, όποια όπως η ουσία
της λογικής του χέχεται και η ουσία της άνορου φ-
σης, όπως χωρίς την ουσία της, χωρίς τη φύση και χωρίς τον
άνθρωπο.

44

Μόνο εκείνος
που μπορεί να ύπαρξει άληθινη την ύπαρξη. Μόνο το άνορο
Είναι συνιστά ένα θεικό Είναι. "Ενα Είναι χωρίς αίσθηματα
ισδύναται ή ένα Είναι χωρίς Είναι. "Ενα Είναι χωρίς αίσθη-
ματα δέν είναι τίποτε άλλο από ένα Είναι χωρίς αίσθητικό-
τητα, χωρίς ύλη.

ΚΡΑΤΟΡ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΕΥΤΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

του στοιχεία. Γιά νά είναι ἀληθινός, γιά νά συνιστά ἕνα μέ τή ζωή καί τόν ἀνθρώπο, ὁ φιλόσοφος θά πρέπει νά ἔχει γαλλο-γερμανικό αἷμα. Μή σᾶς προκαλεῖ ρίγη, σεμνότυφοι Γερμανοί, αὐτή ἡ διασταύρωση! Ἀπό τό 1716 οἱ *Acta philosophorum* ἔχουν ἐκφράσει τούτη τή σκέψη. «Ἄν συγκρίνουμε τοὺς Γερμανοὺς μέ τοὺς Γάλλους, διαπιστώνουμε στοὺς Γάλλους περισσότερη ζωτικότητα ὡς πρός τήν *ingenium* ἀλλά περισσότερη σταθερότητα στοὺς Γερμανοὺς, καί θά μπορούσαμε ἐν δικαίῳ νά ὑποστηρίξουμε ὅτι τό *temperamentum* πού ἀρμόζει καλύτερα στή φιλοσοφία εἶναι τό *gallo-germanicum*, ἢ ἀκόμα ὅτι κάποιο παιδί πού θά εἶχε ἕναν Γάλλο πατέρα καί γιά μητέρα μία Γερμανίδα θά πρέπει (*caeteris paribus*) νά ἦταν προικισμένο μέ μία δυνατή *ingenium philosophicum*». Πολύ σωστά. Ἄρκει νά ἀποδεχτοῦμε γιά μητέρα μία Γαλλίδα καί πατέρα ἕναν Γερμανό. Ἡ δημιουργική πνοή τῆς καρδιάς (θηλυκή ἀρχή, αἴσθησις τοῦ ἐπαισθητοῦ, ἔδρα τοῦ ὕλισμοῦ) εἶναι γαλλική. Ἡ δημιουργική πνοή τοῦ μυαλοῦ (ἀρσενική ἀρχή, ἔδρα τοῦ ἰδεαλισμοῦ) εἶναι γερμανική. Ἡ καρδιά κάνει τίς ἐπαναστάσεις, τό μυαλό τίς μεταρρυθμίσεις. Τό μυαλό βάζει τά πράγματα σέ τάξη, ἡ καρδιά τά βάζει σέ κίνηση. Ἀλλά ἐκεῖ ὅπου θρῖσκονται ἡ κίνηση, ὁ ἀναβρασμός, τό πάθος, τό αἷμα, ἡ εὐαισθησία, μονάχα ἐκεῖ κατοικεῖ καί τό πνεῦμα. Μόνο τό *Esprit* ἐνός Λάμπιντς, ἡ αἰμάτινη ἀρχή του, ὕλιστικο-ἰδεαλιστική, μπόρεσε πρώτη νά ἀποσπάσει τοὺς Γερμανοὺς ἀπό τή φιλοσοφική τους μικρολογία καί σχολαστικότητα.

48

Μέχρι σήμερα ἡ καρδιά φημιζόταν στή φιλοσοφία σάν τό προκύργιο τῆς θεολογίας. Καί ὁμως, εἶναι ἡ καρδιά ἀκριβῶς ἐκεῖνη πού μέσα στόν ἀνθρώπο ἀποτελεῖ τήν καθαρά ἀντιθεολογική ἀρχή, τήν ἀπιστή, ἀθεή ἀρχή, μέ τήν ἔννοια τῆς θεολογίας. Γιατί ἡ καρδιά δέν πιστεύει σέ τίποτε ἄλλο παρά μόνο στόν ἑαυτό της, δέν πιστεύει παρά στήν ἀναμφισβήτητη, θεία, ἀπόλυτη πραγματικότητα τῆς δικῆς της οὐσίας. Τό μυαλό, αὐτό πού δέν κατανοεῖ τήν καρδιά, μεταμορφώνει τήν ἰδιαιτε-

ρη οὐσία τῆς καρδιάς (γιατί ἡ λειτουργία του συνίσταται στό νά χωρίζει, νά διακρίνει τό ὑποκείμενο καί τό ἀντικείμενο) σέ μία οὐσία διακρινόμενη ἀπό τήν καρδιά, ἀντικειμενική καί ἐξωτερική. Χωρίς ἀμφιβολία ἡ καρδιά ἔχει ἀνάγκη ἀπό ἕνα ἄλλο εἶναι, ὁμως ἀποκλειστικά ἀπό ἕνα εἶναι πού δέν θά εἶναι διαφορετικό ἀπό τήν καρδιά καί πού δέν θά τῆς ἀντιλέγει. Ἡ θεολογία ἀρνεῖται τήν ἀλήθεια τῆς καρδιάς, τήν ἀλήθεια τοῦ θρησκευτικοῦ πάθους. Τό θρησκευτικό πάθος, ἡ καρδιά, δηλώνει γιά παράδειγμα: «Ὁ Θεός πάσχει». Ἡ θεολογία, αὐτή, δηλώνει: «Ὁ Θεός δέν πάσχει». Μ' ἄλλα λόγια ἡ καρδιά ἀρνεῖται τή διάκριση ἀνάμεσα στόν Θεό καί τόν ἀνθρώπο, ἡ θεολογία τή βεβαιώνει.

49

Ὁ θεϊσμός βασιλεύει στή διαμάχη ἀνάμεσα στό μυαλό καί τήν καρδιά. Ὁ πανθεϊσμός ἀντιπροσωπεύει τήν κατάρρευση αὐτῆς τῆς διαμάχης μέσα στήν ἴδια τή διαμάχη (γιατί δέν καθιστά ἐμμενές τό θεϊκό εἶναι παρά σάν ὑπερβατικό εἶναι). Ὁ ἀνθρωποθεϊσμός ἀντιπροσωπεύει τήν κατάρρευση τῆς διαμάχης χωρίς διαμάχη. Ὁ ἀνθρωποθεϊσμός εἶναι ἡ καρδιά ὑψωμένη ὡς τόν Λόγο. Περιορίζεται νά ἐκφράσει στό μυαλό μέ τρόπο ὀρθολογιστικό αὐτό πού ἡ καρδιά λέει μέ τόν δικό της τρόπο. Ἡ θρησκεία δέν εἶναι παρά πάθος, συναίσθημα, καρδιά, ἀγάπη, δηλαδή ἄρνησις, διάλυσις τοῦ Θεοῦ μέσα στόν ἀνθρώπο. Σάν ἄρνησις τῆς θεολογίας πού ἀρνεῖται τήν ἀλήθεια τοῦ θρησκευτικοῦ πάθους, ἡ καινούργια φιλοσοφία εἶναι λοιπόν ἡ θέσις τῆς θρησκείας. Ὁ ἀνθρωποθεϊσμός εἶναι ἡ θρησκεία πού ἔχει συνειδητοποιήσει τόν ἑαυτό της, ἡ θρησκεία πού κατανοεῖ τόν ἴδιο της τόν ἑαυτό. Ἀντίθετα, ἡ θεολογία ἀρνεῖται τή θρησκεία, προσποιούμενη πῶς τή θέτει.

50

Σέλλινγκ καί Χέγκελ εἶναι ἀντιτιθέμενοι. Ὁ Χέγκελ ἐκπροσωπεῖ τήν ἀρσενική ἀρχή τῆς ἀνεξαρτησίας, τῆς αὐτενέργειας, μέ δύο λόγια τήν ἰδεαλιστική ἀρχή. Ὁ Σέλλινγκ

Η φιλοσοφία του Χέγκελ είναι η κατάργηση της αντίφα-

σης ανάμεσα στη σκέψη και το Είναι, αντίφαση που εκφρά-

στηκε κατ'έχρησιν από τον Κάντ, αλλά ως προσετούμεν Δέν

είναι παρά η κατάργηση αυτής της αντίφασης στο εσωτερικό

της αντίφασης, στο εσωτερικό ενός μοναδικού και του αυτού

στοιχείου στο εσωτερικό της σκέψης. Στον Χέγκελ η σκέψη

είναι το Είναι, η σκέψη είναι το υποκείμενο, το Είναι είναι το

κατηγορούμενο. Η Λογική είναι η σκέψη ή σκέψη στο στοιχείο

της σκέψης, η σκέψη που στοχάζεται τον ίδιο της τον εαυτό, που είναι ταυτόχρονα υποκείμενο και το ίδιο της το κατηγορούμενο, η σκέψη που σκέψη σαν υποκείμενο χωρίς κατηγορούμενο, η σκέψη που σκέψη σαν κατηγορούμενο χωρίς υποκείμενο. Η λογική είναι η σκέψη που στοχάζεται τον ίδιο της τον εαυτό. Η φιλοσοφία είναι αντίφαση στη φιλοσοφία της θρησκείας του Χέγκελ ανάμεσα στην υπέρχουσα θρησκεία και τη νοητή θρησκεία περιέχεται λοιπόν αποκλειστικά στο γεγονός ότι, εδώ όπως και άλλου, μετασχηματίζεται η σκέψη σε υποκείμενο και το αντικείμενο (τη θρησκεία) σε άλλο κατηγορούμενο της σκέψης.

"(Οσο δεν εγκαταλείπουμε τη φιλοσοφία του Χέγκελ, δεν εγκαταλείπουμε τη θεολογία. Όπως άλλοτε οι καθολικοί θεο-

εκπροσωπεί τη θηλυκή αρχή της δεκτικότητας και της πα-

θητικής από τον Παύλο και τον Ζηνοδότα, τέλος από

την ανδρική αρχή, με δύο λόγια την υλιστική αρχή. Ο

Χέγκελ νοσεί σε ενόραση, ο Ζέλλινγκ σε δύναμη σκέψης

και σε προσδιορισμό. Ο Ζέλλινγκ είναι στοχαστής μέσα στο

καθολικό. Όπως από τη στιγμή που θα μεταφερθεί στο αυτι-

σαν, στο ιδιαίτερο και προσδιορισμένο πράγμα, μένει στην

υπόσταση της φαντασίας. Στον Ζέλλινγκ ο ορθολογισμός δεν

είναι παρά φανταστικός, ο παραλογισμός είναι η αλήθεια. Ο Χέγκελ δεν αποσκοπεί παρά σε μια αφηρημένη υπέρση και πραγματικότητα που αντιτίθεται στην άλογη αρχή, ο Ζέλλινγκ σε μια δυναμική και φανταστική υπέρση και πραγματικότητα που αντιτίθεται στην ορθολογική αρχή. (1) Χέγκελ αντιστοιχίζει την ελπίση ρεαλισμού του με ένα λείψανο γονοσειώς συγκεκλιμένο, ο Ζέλλινγκ με ομορφα λόγια. Ο Χέγκελ εκφράζει το εξαιρετικό με συνθηματικούς όρους, ο Ζέλλινγκ το συνθηματικό με όρους εξαιρετικού. Ο Χέγκελ μετασχηματίζει τα πράγματα σε καθαρές σκέψεις, ο Ζέλλινγκ μετασχηματίζει καθαρές σκέψεις (για παράδειγμα την εν Θεώ αυτονομία) σε πράγματα. Ο Χέγκελ καταγράφεται τα πνευματικά που σκέφτονται, ο Ζέλλινγκ τα πνευματικά εκείνα που δεν σκέφτονται. Ο Χέγκελ φτιάχνει από τον όρθο λόγο τον όρθο λόγο, αντιθέτως ο Ζέλλινγκ φτιάχνει από τον όρθο λόγο τον κη-όρθο λόγο. Η φιλοσοφία της πραγματικότητας στο-χασμένη μέσα στο όνειρο είναι ο Ζέλλινγκ. Μέσα στην έννοια, είναι ο Χέγκελ. Ο Ζέλλινγκ αρνείται την αφηρημένη σκέψη μέσα στη φαντασία, ο Χέγκελ την αρνείται μέσα στην άφη-ρημένη σκέψη. Σαν άφραση του έρωτα της αφηρητικής σκέψης, σαν ολογόμωσαν της παλιάς φιλοσοφίας, ο Χέγκελ είναι η αφηρητική απροσχημάτιστη καινούργια φιλοσοφία. Ο Ζέλλινγκ είναι η παλιά φιλοσοφία που φαντάζεται ότι είναι και προσφέ-ρει στον εαυτό της την ψευδαίσθηση ότι είναι η καινούργια φιλοσοφία της πραγματικότητας.

λόγοι έγιναν αποτελεσματικά άριστοτελικοί για να μπορέσουν να καταπολεμήσουν τον προτεσταντισμό, έτσι και σήμερα οι προτεστάντες θεολόγοι του δικαίου οφείλουν να γίνουν επίσης-μως έγγελοιανόι για να μπορέσουν να καταπολεμήσουν τον «άθεισμό».

53

Ἡ ἀληθινή σχέση τῆς σκέψης μέ τό Εἶναι συμπυκνώνεται σέ τοῦτο: τό Εἶναι εἶναι τό ὑποκείμενο, ἡ σκέψη τό κατηγορούμενο. Ἡ σκέψη προέρχεται ἀπό τό Εἶναι καί ὄχι τό Εἶναι ἀπό τή σκέψη. Τό Εἶναι ὑπάρχει ξεκινώντας ἀφ' ἑαυτοῦ καί δι' ἑαυτό, τό Εἶναι δέν εἶναι δοσμένο παρά μόνο ἀπό τό Εἶναι. Τό Εἶναι κατέχει στόν ἴδιο του τόν ἑαυτό τήν ἀρχή του, γιατί μόνο τό Εἶναι εἶναι αἴσθηση, Λόγος, ἀναγκαιότητα, ἀλήθεια, μέ λίγα λόγια τό Εἶναι εἶναι τό πᾶν σέ ὅλα τά πράγματα. Τό Εἶναι εἶναι, γιατί τό μή-Εἶναι εἶναι μή-Εἶναι, δηλαδή μηδέν, ἀπουσία νοήματος.

54

Ἡ οὐσία τοῦ Εἶναι ὡς Εἶναι εἶναι ἡ οὐσία τῆς φύσης. Ἡ χρονική γέννηση δέν ἀφορᾷ παρά μόνο τίς μορφές, καί ὄχι τήν οὐσία τῆς φύσης.

55

Δέν μπορούμε νά συμπεράνουμε τό Εἶναι ἀπό τή σκέψη παρά μόνο μέ τήν προϋπόθεση νά ἔχουμε κατ' ἀρχήν διασπάσει τήν ἀληθινή ἐνότητα τῆς σκέψης καί τοῦ Εἶναι, νά ἔχουμε κατ' ἀρχήν, μέσω τῆς ἀφαίρεσης, ἀποσύρει ἀπό τό Εἶναι τήν ψυχή καί τήν οὐσία του, γιά νά ξαναβροῦμε στή συνέχεια παράκαιρα, μέσα σ' αὐτή τήν ἀφηρημένη οὐσία τοῦ Εἶναι, τό νόημα καί τήν ἀρχή αὐτοῦ τοῦ κενοῦ γιά τό ἴδιο του τό Εἶναι. Ὅμοια δέν θά συμπεράνουμε καί δέν εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά συμπεράνουμε τόν κόσμον ἀπό τόν Θεό παρά μόνο μέ τήν προϋπόθεση νά ἀπομονώσουμε αὐθαίρετα ἀπό τόν κόσμον τήν οὐσία τοῦ κόσμου.

44

56

Ἐκεῖνος πού θεωρητικολογεῖ στή φιλοσοφία ἀκολουθώντας μιά ξεχωριστή ἀρχή τῆς πραγματικότητας, κατά τό παράδειγμα αὐτῶν πού ἀποκαλοῦμε θετικιστές φιλοσόφους μοιάζει, πάνω σέ μιά μεγάλη χέρσα γῆ, μ' ἓνα ζῶο πού κάποιος διάβολος τό κάνει νά στριφογυρνάει: ἀλλά ὀλόγυρα, ὀμορφες πράσινες βοσκές...

Αὐτές οἱ ὀμορφες πράσινες βοσκές εἶναι ἡ φύση καί ὁ ἄνθρωπος, γιατί καί οἱ δύο τους συμπλέκονται. Ἀντικρίστε τή φύση, ἀντικρίστε τόν ἄνθρωπο! Τά μυστήρια τῆς φιλοσοφίας βρίσκονται ἐνώπιόν σας.

57

Ἡ φύση εἶναι ἡ οὐσία πού δέν διακρίνεται ἀπό τήν ὑπαρξη, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ οὐσία πού διακρίνεται ἀπό τήν ὑπαρξη. Ἡ οὐσία πού δέν διακρίνει εἶναι τό θεμέλιο τῆς οὐσίας πού διακρίνει ἡ φύση λοιπόν εἶναι τό θεμέλιο τοῦ ἀνθρώπου.

58

Ἡ καινούργια φιλοσοφία, ἡ μόνη θετική φιλοσοφία, εἶναι ἡ ἄρνηση ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν ἔστω καί ἄν διατηρεῖ ἀπό ἐκεῖνες τήν ἀλήθεια καθ' ἑαυτήν, εἶναι ἡ ἄρνηση τῆς φιλοσοφίας σάν ἀφηρημένης ποιότητας, ξεχωριστῆς καί σχολαστικῆς: δέν ἔχει κάποια συνθηματική λέξη, οὔτε ξεχωριστή γλώσσα, οὔτε ξεχωριστό ὄνομα, οὔτε ξεχωριστή ἀρχή. Εἶναι ὁ ἴδιος ὁ σκεφτόμενος ἄνθρωπος, ὁ ἄνθρωπος πού εἶναι καί γνωρίζει ὅτι εἶναι ἡ συνειδητή οὐσία τοῦ ἐγώ τῆς φύσης, ἡ οὐσία τῆς ἱστορίας, ἡ οὐσία τῶν Τάξεων (États), ἡ οὐσία τῆς θρησκείας — ὁ ἄνθρωπος πού εἶναι καί γνωρίζει ὅτι εἶναι ἡ πραγματική (καί ὄχι φανταστική) ταυτότητα, ἡ ἀπόλυτη ταυτότητα ὅλων τῶν ἀρχῶν καί ὅλων τῶν ἀντιφάσεων, ὅλων τῶν ποιότητων, ἐνεργητικῶν καί παθητικῶν, πνευματικῶν καί αἰσθητηρίων, πολιτικῶν καί κοινωνικῶν — πού γνωρίζει ὅτι τό πανθεϊστικό Εἶναι πού οἱ θεωρητικοί φιλόσοφοι ἤ καλύτερα οἱ θεολογίες ἐχώριζαν ἀπό τόν ἄνθρωπο καί ἐξαντικειμενίζαν σ'

45

κ.λπ. να θρυσκόταν έξω από τον εαυτό του. Η θεωρητική φιλοσοφία εδραίωσε θεωρητικά αυτόν τον χωρισμό του ανθρώπου από τις ιδιότητες τις ουσιαστικές στον άνθρωπο, και θεοποίησε έτσι, με τη μορφή ανεξαρτήτων ουσιών, ιδιότητες καθαρά άφηρημένες. Διαβάζουμε για παράδειγμα στο Φυσικό δίκαιο του Χέγκελ, παρ. 190: «Μέσα στο δίκαιο είναι το πρόσωπο πού συνιστά το αντικείμενο, μέσα στην ήθικη είναι το υποκείμενο, μέσα στην οικογένεια το μέλος της οικογένειας, μέσα στην άστική κοινωνία γενικά, είναι ο πολίτης (ως *bourgeois*)· έδώ από την άποψη των αναγκών, είναι το *concretum* της παράστασης πού ονομάζουμε άνθρωπο: είναι έδώ λοιπόν για πρώτη φορά, και μόνον έδώ, πού θα τελεῖ το ζήτημα του ανθρώπου μ' αυτή την έννοια». Μ' αυτή την έννοια: στην πραγματικότητα λοιπόν, δεν πρόκειται ποτέ, είτε είναι ζήτημα πολίτη, υποκειμένου, μέλους της οικογένειας, προσώπου, δεν πρόκειται λοιπόν ποτέ παρά για ένα μοναδικό και τό αυτό. Πρόκειται για τον άνθρωπο, μόνο πού τον ξεετάζουμε από μία διαφορετική σκοπιά και με μία διαφορετική ιδιότητα.

64

Κάθε θεώρηση πάνω στο δίκαιο, τη θέληση, την έλευθερία, την προσωπικότητα, πού αντιπαρέρχεται τον άνθρωπο, πού τοποθετείται έξω από τον άνθρωπο ή ακόμα πάνω από αυτόν, είναι μία θεώρηση χωρίς ένότητα, χωρίς αναγκαιότητα, χωρίς υπόσταση, χωρίς θεμέλιο και χωρίς πραγματικότητα. Ο άνθρωπος είναι ή ύπαρξη της έλευθερίας, ή ύπαρξη της προσωπικότητας, ή ύπαρξη του δικαίου. Μόνον ο άνθρωπος είναι ή αρχή και τό θεμέλιο του έγώ του Φίχτε, ή αρχή και τό θεμέλιο της μονάδας του Λάιμπνιτς, ή αρχή και τό θεμέλιο του απόλυτου.

65

Όλες οι έπιστήμες πρέπει να θεμελιώνονται πάνω στη φύση. Όσο δεν έχει βρει τη φυσική της βάση, μία θεωρία δεν είναι παρά μόνο μία υπόθεση. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τη θεωρία της έλευθερίας. Αποκλειστικά ή καινούργια φιλοσοφία θα

καταφέρει να καταστήσει φυσική την έλευθερία πού μέχρι σήμερα ήταν μία υπόθεση αντι- ή υπερ-φυσική.

66

Η φιλοσοφία όφειλει να συνδεθεί και πάλι με τις έπιστήμες της φύσης, οι έπιστήμες της φύσης με τη φιλοσοφία. Αυτός ο δεσμός, βασισμένος σε μίαν άμοιβαία ανάγκη, σε μία έσωτερική αναγκαιότητα, θα είναι πιο διαρκής, πιο εύτυχισμένος και γόνιμος από τό άταιριαστο ζευγάρισμα, πού κράτησε μέχρι τώρα, ανάμεσα στη φιλοσοφία και τη θεολογία.

67

Ο άνθρωπος είναι ή θεμελιακή ουσία του Κράτους. Τό Κράτος είναι ή πραγματοποιημένη ολότητα, ή έπεξεργασμένη και άποσαφηνισμένη ολότητα της ανθρώπινης ουσίας. Μέσα στο Κράτος οι ουσιαστικές ιδιότητες και δραστηριότητες του ανθρώπου πραγματοποιούνται σε ξεχωριστές «Τάξεις», για να όδηγηθούν και πάλι στην ταυτότητα στο πρόσωπο του άρχηγού του Κράτους. Ο άρχηγός του Κράτους όφειλει να εκπροσωπεί χωρίς διάκριση όλες τις «Τάξεις». Είναι όλες ένώπιόν του εξ ίσου αναγκαῖες και εξ ίσου δικαιωμένες. Ο άρχηγός του Κράτους είναι ο εκπρόσωπος του παγκόσμιου ανθρώπου.

68

Η χριστιανική θρησκεία ένωσε τό όνομα του ανθρώπου και τό όνομα του Θεού σ' ένα και μόνο όνομα: εκείνο του Θεανθρώπου, άνύψωσε λοιπόν τό όνομα του ανθρώπου στην κατάσταση του κατηγορήματος του υπέρτατου Είναι. Σε συμφωνία με την αλήθεια, ή καινούργια φιλοσοφία φτιάχνει από τό κατηγορήμα αυτό την υπόσταση, και από τό κατηγορούμενο τό υποκείμενο (ή καινούργια φιλοσοφία είναι ή ιδέα πραγματοποιημένη, ή αλήθεια του χριστιανισμού). Και ακριβώς διότι περιέχει στον ίδιο της τον εαυτό την ουσία του χριστιανισμού, έγκαταλείπει τό όνομα του χριστιανισμού. Ο χριστιανισμός δεν

